

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2013

Barbora Mašínová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Barbora Mašínová

**Řešení vnitřního přesídlení v rámci
poválečné obnovy: Kosovo 1999-2008**

Bakalářská práce

Praha 2013

Autor práce: **Barbora Mašínová**

Vedoucí práce: **PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

MAŠÍNOVÁ, Barbora. Řešení vnitřního přesídlení v rámci poválečné obnovy: Kosovo 1999-2008. Praha, 2013 54 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.

Abstrakt

Tato bakalářská práce představuje současný akademický diskurz ve vztahu k vnitřnímu přesídlení a jeho řešení v rámci mezinárodních poválečných mírových operací a obnovy post-konfliktní společnosti. Konkrétně zkoumá tyto procesy na příkladu návratové politiky v poválečném Kosovu v letech 1999-2008. Cílem této práce je zjistit, jakým způsobem se poznatky v oblasti vnitřního přesídlení projeví v návratové politice vnitřně přesídlených osob Mezinárodní mise OSN v Kosovu (UNMIK). Zároveň tato práce zkoumá praktickou realizaci této politiky, její úspěchy a nedostatky. Návrat vnitřně přesídlených osob byl považován za neoddelitelnou součást post-konfliktní rekonstrukce Kosova. Proto návratová politika byla jedním z hlavních témat aktivit mise UNMIK. Analýza návratové politiky odhalila, že současný diskurz v oblasti vnitřního přesídlení se projevil v těchto třech aspektech této politiky: důraz na menšinové návraty, právo na udržitelný návrat a zavedení restitučních mechanismů. Nicméně navzdory těmto snahám o zabezpečení návratu, UNMIK neuspěl ve snaze rozvíjet návratový proces, a proto se navrátilo velmi malé procento vysídlených. Tato případová studie také sleduje, že vzhledem k efektivitě návratové politiky se nepodařilo spojit návratovou politiku s ostatními aktivitami post-konfliktní obnovy. Nebyly tak vytvořeny podmínky vhodné pro udržitelný návrat.

Abstract

This bachelor thesis deals with the academic discourse relating to the issues of internal displacement and its addressing within the post-conflict peace operations and reconstruction efforts. Particularly, this thesis scrutinizes these processes with respect to the return policy of internally displaced persons (IDPs) in Kosovo in the course of 1999-2008. The objective of this study is to examine the way the theoretical background on the internal displacement was applied on the return policy of IDPs designed by the United Nations Mission in Kosovo (UNMIK) during the respective period. In doing so, this case study explored the patterns of return policy implementation, its successes and shortcomings. The return of IDPs was considered as an inextricable part of the post-conflict reconstruction process in Kosovo. Therefore, addressing of the return policy was put on the top of the UNMIK's agenda. The analysis of the return policy revealed that the contemporary discourse on internal displacement influenced return policy in the following aspects: emphasis on the minority returns, a right to sustainable return, and introduction of restitution mechanisms. However, despite these efforts, UNMIK repeatedly failed to promote a breakthrough in the return process, thus only very limited cases of returns occurred. The main finding of this case study with respect to the efficiency of the return policy is that UNMIK did not succeed to create conditions conducive to sustainable returns owing to its inability to link the return policy with other post-conflict activities.

Klíčová slova

Vnitřně přesídlené osoby, poválečná rekonstrukce, Kosovo, UNMIK, návrat, Srbsko

Keywords

Internally displaced persons (IDPs), post-conflict reconstruction, Kosovo, UNMIK, return, Serbia

Rozsah práce: 88.643 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 13. 5. 2013

Barbora Mašínová

**Institut mezinárodních studií
PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE**

Jméno:

Barbora Mašínová

E-mail:

Baruska_Masinova@seznam.cz

Semestr:

LS2

Akademický rok:

2011/2012

Název práce:

Řešení vnitřního přesídlení v rámci poválečné obnovy: Kosovo 1999-2008

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

LS 2012/2013

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. David Emler

Vedoucí práce (není povinné):

PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Důsledky vnitřního přesídlení zůstávají palčivou otázkou poválečného vývoje zemí, které prošly občanskou válkou. V Kosovu jsou tyto důsledky patrné dodnes. Navíc s nově vznikajícími občanskými válkami řešení vysídlení zůstává důležitým tématem agendy mezinárodního společenství. Zabývat se řešením vnitřního přesídlení v poválečném Kosovu s ohledem na teoretický diskurz je důležité nejen pro svoji aktuálnost, ale poznatky z praxe této rozsáhle operace OSN mohou být také přínosné pro budoucí krize vysídlení. Toto téma navíc není v odborné literatuře takto obsáhle zpracované.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Cílem této práce je představit současný akademický diskurz ve vztahu k vnitřnímu přesídlení a jeho řešení v rámci mezinárodních poválečných mírových operací a obnovy post-konfliktní společnosti. Dále si tato práce klade za cíl analyzovat, jakým způsobem se nejnovější poznatky v této oblasti odrazily na podobě a realizaci návratové politiky v poválečném Kosovu ve sledovaném období let 1999-2008, a zároveň odpovědět na otázku, nakolik tato politika naplnila své cíle.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Problematika vnitřního přesídlení se v důsledku ozbrojených konfliktů v 90. letech stala součástí agendy téměř všech poválečných mezinárodních misí. Post-konfliktní rekonstrukce jakožto proces, který zahrnuje obnovu socio-ekonomických aspektů společnosti tak musí zahrnovat i hledání východisek pro vysídlené obyvatelstvo, které tvoří nejzranitelnější složku společnosti. Řešení situace vysídlenců je jedním z předpokladů pro dosažení trvalého míru. Etnické napětí mezi Srby a Albánci v Kosovu, které vyústilo v ozbrojený konflikt a bombardování Jugoslávie jednotkami NATO v roce 1999, změnilo život více jak dvěma stům tisícům obyvatel Kosova. Právě tyto lidé, zejména Srbové, další menšiny jako Romové, ale i Albánci, z důvodů obav o svoji bezpečnost opustili své domovy. Hlavní vlna vnitřně přesídlených osob směřovala do Srbska, Černé Hory a další osoby se přemístily v rámci Kosova. Podle Rezoluce RB OSN 1244 byla Mise OSN v Kosovu (UNMIK) pověřena zajištěním bezpečného návratu vnitřně přesídlených osob a vytvořením multietnické společnosti. UNMIK v návaznosti vytvořil návratovou politiku, jejímž cílem bylo zajistit udržitelný návrat všem vysídlencům. Návratové projekty tak reflektovaly předpoklad, že

návrat není jen jednorázová událost, nýbrž ovlivňuje celé komunity. Nicméně tato politika se potýkala s mnoha překážkami jako například s druhou vlnou vnitřního přesídlení po březnových nepokojích v roce 2004.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Práce bude rozčleněna do čtyř kapitol. První kapitola bude teoretickým základem pro případovou studii, která bude předmětem zbývajících kapitol. První kapitola se bude věnovat definicím aktivit poválečné obnovy, vnitřního přesídlení a bude se zabývat významem řešení této problematiky pro úspěšné poválečné mírové operace. Druhá kapitola bude deskripcí dvou vln vnitřního přesídlení po ukončení kosovské války probíhající od února 1998 do června 1999. Třetí kapitola bude detailně analyzovat, jakým způsobem mezinárodní společenství přistupovalo k řešení vnitřního přesídlení. Bude také definovat mandát UNMIK, KFOR a UNHCR ve vztahu k řešení vnitřního přesídlení. Většina této kapitoly bude věnována rozboru konkrétní návratové politiky a působnosti konkrétních institucí. Poslední kapitola bude analýzou úspěchu či neúspěchu této návratové politiky a důvodů pro tento výsledek. Závěr čtvrté kapitoly se zaměří na to, jakým způsobem se nejnovější poznatky v oblasti řešení vnitřního přesídlení odrazily na podobě a realizaci návratové politiky.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

- 1) Ambrosso, G., „The Balkans at a Crossroads: Progress and challenges in finding durable solutions for refugees and displaced persons from the wars in the former Yugoslavia,“ *New Issues Refugee Research* č. 133 (listopad 2006): 1-13.
- 2) Cabadová Waisová, Š., *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích* (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011).
- 3) Deng, F. M., „Guiding Principles on Internal Displacement.“ *The International Migration Review*, 33 č. 2 (léto 1999): 484-493.
- 4) Paris, R., *At War's End: Building Peace after Civil Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).
- 5) Ramsbotham, O., Miall, H. a Wodhouse, T., *Contemporary Conflict Resolution: the prevention, management and transformation of deadly conflicts* (Cambridge, Velká Británie; Malden, Massachusetts: Polity, 2011).
- 6) Smit, A., „Housing and Property Restitution and IDP Return in Kosovo,“ *International Migration* 44, č. 3, (srpen 2006): 63-88.
- 7) Smit, A., *The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons: Beyond Restitution*, (Abingdon, New York: Routledge, 2012).
- 8) The Brookings Institution, „Addressing Internal Displacement in Peace Processes, Peace Agreements and Peace-building,“ *Bern Project on Internal Displacement* (Září 2007).
- 9) IDMC, „Kosovo: Durable solutions still elusive 13 years after conflict,“ *Profil situace vnitřního přesídlení* (10.října 2012).
- 10) UNMIK, *Manual for Sustainable Return* (leden 2003).
- 11) UNMIK, PISG, *Revised Manual on Sustainable Return* (Priština, červenec 2006).
- 12) Yannis, A. *Kosovo under International Administration: An Unfinished Conflict* (ELIAMEP, 2001).

Podpis studenta a datum

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí bakalářského semináře

Garant oboru

Obsah

ÚVOD.....	2
1. PROBLEMATIKA VNITŘNÍHO PŘESÍDLENÍ VE VZTAHU K POVÁLEČNÉ OBNOVĚ SPOLEČNOSTI.....	7
1.1. <i>Poválečná obnova</i>	7
1.2. <i>Definice vnitřního přesídlení</i>	8
1.2.1. <i>Hlavní principy v oblasti vnitřního přesídlení</i>	9
1.3. <i>Význam řešení vnitřního přesídlení pro úspěch poválečné obnovy</i>	10
1.4. <i>Motivace vnitřně přesídlených osob k návratu</i>	13
2. VNITŘNÍ PŘESÍDLENÍ V KOSOVU V LETECH 1999-2008.....	15
2.1. <i>Konec války - první vlna vnitřního přesídlení</i>	15
2.2. <i>Druhá vlna vnitřního přesídlení</i>	19
3. ŘEŠENÍ VNITŘNÍHO PŘESÍDLENÍ V KOSOVU V LETECH 1999-2008.....	21
3.1. <i>Role UNMIK, KFOR a UNHCR</i>	21
3.2. <i>Obecná problematika návratové politiky v kontextu poválečného Kosova</i>	24
3.3. <i>Základní pilíře politiky v oblasti vnitřního přesídlení</i>	25
3.3.1. <i>Právo na udržitelný návrat</i>	26
3.3.2. <i>Manuál pro udržitelný návrat</i>	26
3.3.3. <i>Revidovaný manuál pro udržitelný návrat</i>	27
3.3.4. <i>Trojstranná dohoda o spolupráci mezi UNMIK, PISG a srbskou vládou</i>	29
3.4. <i>Řešení vlastnických práv a majetkových sporů</i>	30
3.4.1. <i>HPD/HPCC</i>	30
3.4.2. <i>KPA</i>	32
4. ZHODNOCENÍ NÁVRATOVÉ POLITIKY.....	33
4.1. <i>Výsledky návratové politiky</i>	33
4.2. <i>Příčiny omezeného úspěchu</i>	36
4.3. <i>Vliv současného diskurzu</i>	37
4.3.1. <i>Důraz na menšinové návraty</i>	38
4.3.2. <i>Udržitelnost návratů</i>	39
4.3.3. <i>Navrácení majetku</i>	41
ZÁVĚR.....	42
SUMMARY.....	45
POUŽITÁ LITERATURA.....	47
SEZNAM ZKRATEK.....	54

Úvod

Nucená migrace je fenomén neoddelitelně spojen s historickým vývojem Kosova. Vztahy mezi etniky žijícími v Kosovu, zejména mezi kosovskými Srby a kosovskými Albánci, a politické okolnosti byly příčinami pro tyto pohyby obyvatelstva. Nebylo tomu jinak ani v případě vnitřního přesídlení následujícího po ukončení války o Kosovo, kterým se předkládaná zabývá. Tato válka probíhala od února 1998 do června 1999. Otevřený konflikt mezi srbskou vládou a Kosovskou osvobozenou armádou (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës*, (UÇK) propukl po několika letech napětí, které se vyostřovalo v průběhu devadesátých let od zrušení statusu autonomní oblasti Kosovo a Metohije v březnu 1989. Po selhání snah mezinárodního společenství přimět obě strany konfliktu k zastavení bojů, zahájily státy NATO 23. března 1999 vzdušnou operaci proti Svazové republice Jugoslávie, které bylo ukončeno přijetím Rezoluce Rady bezpečnosti 1244 10. června 1999. Tato rezoluce zahajovala Mezinárodní misi OSN v Kosovu (*United Nations Mission in Kosovo*, UNMIK), která tak převzala správu nad oblastí a post-konfliktní rekonstrukci. Nicméně formální ukončení konfliktu nevedlo k úplnému zastavení násilí mezi místními obyvateli. Nucené vysídlení obyvatelstva probíhající od ukončení tohoto konfliktu bylo sice početně výrazně menší, nicméně pro budoucí etnické uspořádání neméně významné než uprchlická krize z období války čítající přibližně 850 tisíc uprchlíků.

Kosovo nebylo výjimkou, ani prvním případem, kde se nucené vysídlení obyvatelstva stalo neblahou součástí občanského konfliktu. Krátce po skončení studené války vzrostl celosvětově počet vnitropolitických občanských válek a s nimi i množství osob, které byly vyhnány ze svých domovů, ale nepřekročily hranice státu. Takto vnitřně přesídlené osoby obecně čelí extrémně složitým životním podmínkám a nejistým vyhlídkám do budoucnosti. V posledním desetiletí 20. století se postupně rýsoval normativní přístup mezinárodního společenství k otázkám a řešením vnitřního přesídlení. Se vzrůstající angažovaností mezinárodního společenství v poválečných mírových operacích, začaly se vyvíjet i koncepty a modely, které začleňovaly otázky vnitřního přesídlení do poválečné rekonstrukce společnosti. Poválečné Kosovo bylo jedním z těchto případů, a tudíž byly vyvinuty značné snahy pomoci tomuto obyvatelstvu vrátit se do svých domovů.

Předkládaná bakalářská práce „Řešení vnitřního přesídlení v rámci poválečné obnovy: Kosovo 1999-2008“ představuje současný akademický diskurz ve vztahu k vnitřnímu přesídlení a jeho řešení v rámci mezinárodních poválečných mírových operací a obnovy post-

konfliktní společnosti. Mezinárodní mise OSN v Kosovu byla komplexní mírovou operací, na které lze sledovat praktickou implementaci těchto teoretických principů a předpokladů. Text si klade za cíl analyzovat, jakým způsobem se nejnovější poznatky v této oblasti odrazily na podobě a realizaci návratové politiky v poválečném Kosovu ve sledovaném období let 1999 až 2008, a zároveň odpovědět na otázku, nakolik tato politika splnila své cíle.

Teoreticky tato práce vychází z mezinárodních standardů *Hlavních principů v oblasti vnitřního přesídlení*, které vytvořily základní rámec práv vnitřně přesídlených osob. Text se opírá o teoretické koncepty začlenění problematiky vnitřního přesídlení do poválečné obnovy, které se v reakci na vysídlenecké krize vznikající od počátku devadesátých let 20. století staly novým tématem disciplíny společenských věd „řešení konfliktů“ (*conflict resolution*). Tato práce je ve své podstatě případovou studií, která zkoumá, jakým způsobem Mezinárodní mise v Kosovu zahrnuje problematiku řešení vnitřního přesídlení do svých aktivit. Studie se snaží odpovědět na otázku, jestli poválečné snahy UNMIK reflektovaly teoretické koncepty a předpoklady zapojení řešení vysídlení pro trvalý mír. Pokud ano, pak jakým způsobem a do jaké míry. Za tímto účelem bude provedena analýza základních pilířů návratové politiky a návratové praxe ve sledovaném období.

Bakalářská časově pojednává o období od oficiálního ukončení válečného konfliktu, tedy od vydání Rezoluce Rady bezpečnosti 1244, do vyhlášení nezávislosti Kosova 17. února 2008. Zvolila jsem si tento mezník, protože po vyhlášení nezávislosti Kosova byly některé pravomoci převedeny na jiné instituce a další aktéři jako například Evropská Unie začaly více zasahovat do správy země. Navíc společně se změnou statusu Kosova vyvstaly nové otázky vztahující se přímo k otázkám občanského statusu vnitřně přesídlených osob v Srbsku a potenciálních navrátilců do Kosova. Všechny tyto aspekty nelze obsáhnout v rámci této studie, nicméně je důležité, aby se staly objektem dalšího bádání. Z tohoto vyplývá, že veškeré statistické údaje, které v práci používám, se vztahují k období před vyhlášením nezávislosti Kosova. Výjimku tvoří průzkum mezi vysídlenci v Kosovu a v Srbsku, který byl proveden Dánskou radou pro uprchlíky (*Danish Refugee Council*) v roce 2009 a který zohledňuje změny spojené s událostmi v únoru 2008. Tyto údaje používám proto, že jsou svého druhu ojedinělé a žádný průzkum takového rozsahu nebyl dříve proveden.

Práce bude rozčleněna do čtyř kapitol. První kapitola bude teoretickým základem pro případovou studii, která bude předmětem zbývajících kapitol. První kapitola nadefinuje základní parametry aktivit poválečné obnovy, vnitřního přesídlení a dále se bude zabývat významem řešení této problematiky pro úspěšné poválečné mírové operace. V této části budou zodpovězeny tyto dílčí otázky: Proč je důležité řešit vnitřní přesídlení pro úspěšnou

mírovou operaci? Co to poté znamená pro aktivity budování míru? Jaká jsou možná řešení vnitřního přesídlení? Co motivuje vysídlence k návratu do svých domovů, tedy do míst, která jsou spojena s válečným násilím?

Druhá kapitola bude deskriptivní analýzou dvou vln vnitřního přesídlení po ukončení kosovské války a bude pokrývat příčiny i důsledky vysídlení po červnu 1999 a po březnu 2004. Seznámit čtenáře s konkrétním průběhem a charakterem těchto vysídlení je důležité pro pochopení souvislostí návratové politiky. Co znamenala druhá vlna vnitřního přesídlení pro proces návratů, je zásadní otázka, která bude v této kapitole zodpovězena.

Třetí kapitola bude detailně analyzovat, jakým způsobem mezinárodní společenství přistupovalo k řešení vnitřního přesídlení v Kosovu v letech 1999-2003. Bude také definovat mandát UNMIK, KFOR (*Kosovo Force*) a UNHCR (*United Nations High Commissioner for Refugees*) ve vztahu k řešení vnitřního přesídlení. Většina této kapitoly bude věnována rozboru konkrétní návratové politiky a působnosti konkrétních institucí. Jaké byly cíle mezinárodního společenství ve vztahu k vnitřnímu přesídlení? Proč byl návrat vysídlených osob do svých domovů tak důležitý pro politiku mise UNMIK? Jednotlivé části věnované institucionálním pilířům návratové politiky budou detailně analyzovat dokumenty návratové politiky ve vztahu k poválečné rekonstrukci společnosti. Jednotlivé podkapitoly budou odpovídat na otázky, jaké byly principy návratové politiky, jaké instituce byly hlavními aktéry, proč a jakým způsobem byla politika přehodnocována a mechanismy měněny? Proč bylo důležité zapojit do návratového procesu restituční mechanismy?

Poslední kapitola bude bilancovat výsledky návratové politiky. Byla návratová politika úspěšná? Jaké důvody stály za skutečností, že ve sledovaném období byl vykonán pouze limitovaný proces návratů? Poslední část této kapitoly bude věnována podrobné analýze konkrétních principů a základů návratové politiky, které vyplývaly z nejnovějších poznatků v oblasti řešení vnitřního přesídlení. V rámci této analýzy se pokusím zodpovědět na otázku, co limitovalo úspěch těchto snah, přestože byly založeny na předpokladech, které reflektovaly zkušenosti z praxe dřívějších mírových misí?

Ke zpracování této bakalářské práce jsem využila primární i sekundární literaturu. Z primárních zdrojů jsem se opírala zejména o materiály UNMIK a OBSE, které monitorovaly naplňování mise UNMIK, návratové politiky a podobných aktivit. Dále jsem pracovala s konkrétními dokumenty týkajícími se návratové politiky UNMIK a srbské vlády. Statistické údaje jsem většinou čerpala z publikací vydaných Úřadem vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (Office of United Nations High Commissioner for Refugees, dále jen UNHCR).

Dále jsem využila hojné množství sekundární literatury, protože nebyla doposud vydána žádná publikace, která by o tomto tématu komplexně pojednávala. Teoretická část zabývající se koncepty poválečné obnovy vychází zejména ze dvou publikací. *Contemporary Conflict Resolution: the prevention, management and transformation of deadly conflicts* od Olivera Ramsbothama, Toma Woodhouse a Hugh Mialla je přední publikací, která představuje nejnovější přístupy a akademický diskurz v problematice řešení konfliktů. Tato publikace mi sloužila jako úvod do problematiky procesů budování míru, protože jasně osvětluje nejen vývoj přístupů k poválečné obnově, ale také nejednotnost terminologie této disciplíny. Druhou důležitou publikací v tomto ohledu je kniha Šárky Cabadové Weisové *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*, která se touto problematikou zabývá v českém akademickém prostředí. Její definice poválečné rekonstrukce se opírá o výsledky studie institucí *Center for Strategic and International Studies* společně s *Association of the United States Army*, které oproti předchozí publikaci podporují spíše poválečnou rekonstrukci shora za pomoci vnější intervence.

Publikace vydané *Brookings Institution* jsou zásadními studiemi na poli nejnovějšího výzkumu vztahujícího se k problematice vnitřního přesídlení. Lze říci, že jejich autoři Francis M. Deng, Roberta Cohen či Elisabeth Ferris jsou průkopníky, kteří zdůrazňují nutnost zohlednění problémů vysídlení do mírových procesů. Zejména z těchto prací vycházela kapitola věnující významu řešení vnitřního přesídlení pro úspěch post-konfliktní obnovy. Richard Black a Saskia Gent a Deniz Sert zdůrazňují další aspekty řešení vnitřního přesídlení. Zatímco Black a Gent se věnují problematice udržitelnosti návratů, Sert zdůrazňuje nutnost spojení návratu s restitučními mechanismy.

Pro samotné zpracování poslední kapitoly „Zhodnocení návratové politiky“ jsem využila široké spektrum odborných studií a článků z odborných časopisů. Zde jsem se potýkala s problémem, že většina literatury konkrétně zaměřené na vnitřní přesídlení v Kosovu se soustřeďuje hlavně na procesy navrácení majetku a jeho dopady na návraty. Skutečnost, že žádná studie se nevěnuje analýze návratové politiky ve vztahu k ekonomické, sociální a politické situaci v Kosovu, do jisté míry také limitovala vypracování této bakalářské práce. Z tohoto důvodu oceňuji zejména článek Larse Buremy *Reconciliation in Kosovo: A Few Steps Taken, A Long Road Ahead*. Ačkoli se o návratech zmiňuje jen okrajově, nabízí cenný vhled do poměrů v kosovské společnosti a vztahů mezi jednotlivými etniky, který žádné detailní publikace mezinárodních institucí, pro něž tak typicky odosobněný a jakoby realitu nereflektující jazyk, nemůže nabídnout. Dále publikace Norské rady pro uprchlíky (*Norwegian Refugee Council*) *IDPs from Kosovo, Stuck Between Uncertain Return Prospects*

and Denial of Local Integration společně s publikacemi Centra pro vnitřní přesídlení (*Internal Displacement Monitoring Centre, IDMC*) poskytují obsáhlý vhled do problematiky, ačkoli studie v případě IDMC jsou spíše informativního než analytického charakteru.

Pouze okrajově jsem využila knihu *Kosovo and Metohija: Living in the Enclave* vydanou Srbskou akademií věd a umění. Jedná se o politicky zaujatou publikaci, která na realitu Kosova pohlíží z perspektivy utlačovaných Srbů a nezohledňuje pohledy jiných složek obyvatelstva.

Vzhledem k nevyjasněnému statusu Kosova po ukončení války o Kosovo, je nutné osvětlit některé místopisné názvy. Označení Srbsko používám pro oblast dnešní Republiky Srbsko bez území Kosova, tedy bez území, které bylo v letech 1999 až 2008 pod přímou správou OSN vyplývající z Rezoluce Rady bezpečnosti 1244 vydané 10. června 1999. Analogicky tak činím v případě termínů Svazová republika Jugoslávie nebo Srbsko a Černá Hora. Pro označení místních názvů obcí, měst či regionů v Kosovu používám nejdříve srbský název a poté albánský název. Činím tak proto, že veškeré dokumenty UNMIK také používají pro místopisné názvy tuto dvojjazyčnou formu bez ohledu na jejich etnické složení. Jediné dvě výjimky v mém textu jsou Kosovská Mitrovice a Priština, protože ty jsou přímými českými ekvivalenty názvů Mitrovica/Mitrovičë a Priština/Prishtinë.

1. Problematika vnitřního přesídlení ve vztahu k poválečné obnově společnosti

1.1. Poválečná obnova

Rekonstrukce země po válečném konfliktu je spojena se snahou o obnovu socioekonomických aspektů společnosti a znovuvybudování stabilního občanského řádu rozvráceného válečným konfliktem.¹ Tento proces je nezbytně spojen se širokým spektrem poválečných aktivit, jejichž označení není v odborné literatuře konzistentní a lze pro ně nalézt několik paradigmat.² V českém prostředí se této problematice věnuje Šárka Cabadová Weisová. Poválečnou rekonstrukci označuje za proces, který má za cíl „obnovit socioekonomickou strukturu společnosti a vytvořit podmínky pro fungující mírovou společnost, včetně systému vládnutí a vlády práva.“³

Nicméně akademická literatura často zmiňuje další termíny jako budování míru (*peacebuilding*), budování národa (*nation-building*) nebo budování státu (*state-building*). V současném diskurzu se nicméně postupně upouští od termínů *state-building* a *nation-building*. Druhý je spíše asociován s obdobím dekolonizace a spojen tak s budováním národní identity.⁴ *State-building* je oproti termínu *peacebuilding* používán v užším slova smyslu vztahující se hlavně k budování samosprávných institucí, jejichž dobré fungování je předpokladem pro trvalý mír ve společnosti.⁵ *Peacebuilding* je pak chápán jako proces poválečných mírových operací s širokým rozsahem aktivit a cílů za účelem obnovy institucí, ekonomiky a celé společnosti.⁶ Jeho definice prošla v posledním dvacetiletí značným vývojem a v současné době je cílem tohoto pojetí poválečné obnovy kromě rekonstrukce fyzické a institucionální infrastruktury také řešit původní příčiny konfliktu, zapojit aktéry do

¹ Michal W. Doyle a Nicholas Sambanis, *Making War and Building Peace: United Nations Peace Operations*, (Princeton: Princeton University Press, 2006), 54.

² Oliver Ramsbotham, Hugh Miall a Tom Wodhouse, *Contemporary Conflict Resolution: the prevention, management and transformation of deadly conflicts* (Cambridge, Velká Británie; Malden, Massachusetts: Polity, 2011), 199.

³ Šárka Cabadová Waisová, *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích* (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011), 99. Waisová zde přebírá definici vzniklou v rámci studie: CSIS, AUSA, „*Post-conflict Reconstruction: Task Framework*“ (květen 2002): 2-20. Společný projekt the Center for Strategic and International Studies and the Association of the United States Army.

⁴ Ramsbotham, Miall a Wodhouse, „*Contemporary Conflict Resolution*,“ 199.

⁵ *Ibidem*, 199.

procesu usmíření, budování vzájemné důvěry a také osobního psychického vyrovnání se s důsledky války.⁷ Ferris ve své studii, zabývající se poválečnými mírovými procesy a řešením vnitřního přesídlení, přesto naznačuje, že návrat uprchlíků a vnitřně přesídlených osob je důležitým atributem všech tří konceptů.⁸

1.2. Definice vnitřního přesídlení

Na počátku 90. let v porovnání s předchozími lety prudce stoupl počet vnitrostátních konfliktů.⁹ Právě vnitřní přesídlení se stalo jedním z nově sledovaných důsledků občanských válek po celém světě, zejména pak v Africe, ve státech bývalého Sovětského svazu a na Balkánském poloostrově, tento fenomén přesto také zůstává problémem současným, jak můžeme ostatně pozorovat například s vývojem konfliktu v Sýrii.¹⁰ Podle předního mezinárodního orgánu monitorujícího vnitřní přesídlení *Internal Displacement Monitoring Center*, bylo v roce 2011 registrováno 26,4 milionu osob, které byly vnitřně přesídleny v důsledku násilného jednání a ozbrojených konfliktů.¹¹ Jejich počet byl tedy značně vyšší než celkový počet uprchlíků, kteří v témže roce čítali 15,2 milionů.¹²

Mezinárodní společenství se tedy již více než dvacet let pokouší tento znepokojivý trend reflektovat ve své globální agendě, která tak za pomoci vznikajícího principu suverenity jako zodpovědnosti chránit, začala hledat možnosti ochrany vnitřně přesídlených osob.¹³ Zejména pak občanská válka v Bosně a Hercegovině, která za sebou zanechala přibližně 1,3 miliony vnitřně přesídlených osob,¹⁴ krutě připomněla limity mezinárodního společenství

⁶ Joris Voorhoeve, *From War to the Rule of Law: Peace Building After Violent Conflicts* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007), 19.

⁷ Elizabeth Ferris, „Peace, Reconciliation and Displacement,“ publikace připravená za účelem konference *Peace and Reconciliation: Embracing the Displaced* pořádaná The Brookings Institution-University of Bern, Project on Internal Displacement ve dnech 7. - 10. července 2009, 9-10, http://www.brookings.edu/~media/research/files/speeches/2009/7/07%20internal%20displacement%20ferris/0707_internal_displacement_ferris.pdf (staženo 13.1.2013).

⁸ Ibidem, 9-10.

⁹ Lotta Themnér, Peter Wallenstein, „Armed Conflicts, 1946-2010,“ *Journal of Peace Research* 48, č. 4 (červenec 2011): 526.

¹⁰ Viz. například: Internal Displacement Monitoring Center (IDMC), „Syria: No safe haven – A country on the move, a nation on the brink,“ (Srpen 2012), 1-8, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/B70DD9A70E37CE5CC1257A5D0030C955/\\$file/syria-brief-aug2012.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/B70DD9A70E37CE5CC1257A5D0030C955/$file/syria-brief-aug2012.pdf) (staženo 22.4.2013).

¹¹ IDMC, „Global Overview 2011: People Internally Displaced by Conflict and Violence,“ (Duben 2012), 8, <http://www.internal-displacement.org/publications/global-overview-2011.pdf> (staženo 22.4.2013).

¹² UNHCR, „Global Trends 2011,“ prezentace publikovaná na internetovém portálu UNHCR, <http://www.unhcr.org/pages/4fd9a0676.html> (staženo 22.4.2013).

¹³ Roberta Cohen, Francis M. Deng, „The Genesis and the Challenges,“ *Forced Migration Review* GP10 (prosinec 2008), 4.

¹⁴ Natasha Price, „Integrating ‘Return’ with ‘Recovery’: Utilising the Return Process in the Transition to Positive Peace: A Case Study of Sri Lanka,“ *The Round Table* 99, č. 410 (říjen 2010): 532.

vysídlenec dostatečně chránit a poskytnout jim následnou pomoc. Zásady mezinárodní ochrany osob prchajících před důsledky války vyplývá z *Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951*, která se explicitně vztahuje pouze na osoby nacházející se „vně země své státní příslušnosti.“¹⁵ Právě proto, že vnitřní uprchlíci zůstávají v ohnisku konfliktu, jsou vystaveni přímému násilí, čímž jejich schopnost na vlastní ochranu významně klesá.¹⁶ Tito vysídlenec jsou navíc vnímáni jako osoby spadající do jurisdikce státu, aniž by ten byl často schopen či ochoten své povinnosti naplnit.¹⁷ Aby tak mohly být stanoveny normy vztahující se k pomoci vnitřně přesídleným osobám, vznikla potřeba tyto osoby definovat jako speciální kategorii a rozlišit je tak od uprchlíků. V návaznosti na tyto skutečnosti Francis M. Deng, tehdejší zmocněnec generálního tajemníka OSN pro vnitřně přesídlené osoby, navrhnul *Hlavní principy v oblasti vnitřního přesídlení (Guiding Principles on Internal Displacement)*, které byly v roce 1998 přijaty a jejichž cílem bylo vyplnit tuto mezeru v oblasti mezinárodního práva.¹⁸ *Hlavní principy v oblasti vnitřního přesídlení* definují vnitřně přesídlené osoby jako osoby nebo skupiny osob, které:

„byly donuceny opustit své domovy nebo místo obvyklého pobytu, zejména v důsledku nebo ve snaze vyhnout se následkům ozbrojeného konfliktu, situacím obecného násilí, porušování lidských práv nebo přírodním či člověkem zapříčiněným katastrofám, a které nepřekročily mezinárodně uznávané státní hranice.“¹⁹

1.2.1. Hlavní principy v oblasti vnitřního přesídlení

Ačkoli *Hlavní principy* nejsou právně závazné, získaly všeobecné uznání vládami, mezinárodními organizacemi či nevládními organizacemi, které se k nim často odvolávají a aplikují je.²⁰ Tyto principy nabízejí rámec záruk a práv na ochranu a zajištění mezinárodní humanitární pomoci takto ohroženým osobám v souladu s lidskými právy a mezinárodním humanitárním právem²¹ a to tak, aniž by tímto byla narušena suverenity daného státu.²² Pro

¹⁵ UNHCR, „Article 1“ in *Convention Relating to the Status of Refugees (1951)*, 13, (staženo 25.10.2012 <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html>).

¹⁶ Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, *The State of the World's Refugees 2006: Human Displacement in the New Millenium* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 157.

¹⁷ Price, „Integrating 'Return' with 'Recovery'“, 532.

¹⁸ Kate Jastram, Marilyn Achiron, *Ochrana uprchlíků: Průvodce mezinárodním uprchlickým právem* (Meziplanetární unie, 2001), 28.

¹⁹ Francis M. Deng, „Guiding Principles on Internal Displacement.“ *The International Migration Review*, 33 č. 2 (léto 1999): 484., český překlad převzatý z Jastram, Achiron, „Ochrana uprchlíků“, 27.

²⁰ Roberta Cohen, „The Guiding Principles on Internal Displacement: An Innovation in International Standard Setting,“ *Gloval Governance* 10 č. 4 (říjen-prosinec 2004), 459.

²¹ Jastram, Achiron, „Ochrana uprchlíků“, 28.

²² Deng, „Guiding Principles,“ 492.

účely této práce je nicméně zásadní zejména skutečnost, že *Hlavní principy* také explicitně stanovují odpovědnost kompetentních orgánů za vytvoření takových podmínek, které vysídleným osobám umožní se bezpečně a důstojně vrátit do svých domovů nebo se usadit v jiných částech země (Princip č. 28).²³ Obecně tak lze zkonstatovat, že vytvářejí normativní vodítko pro představitele generálního tajemníka OSN pro vnitřně přesídlené osoby, státy, které čelí problémům vnitřního přesídlení, a ostatní subjekty potýkající se s řešením vnitřního přesídlení, ať jsou to mezinárodní a nevládní organizace ve všech fázích tohoto migračního procesu.²⁴ *Hlavní principy v oblasti vnitřního přesídlení* se tak staly zásadním dokumentem, o který se opírají návratové politiky podporované mezinárodním společenstvím.

1.3. Význam řešení vnitřního přesídlení pro úspěch poválečné obnovy

Jak již vychází z *Hlavních Principů*, návrat je považován za nejvíce žádoucí řešení vnitřního přesídlení za předpokladu dobrovolného rozhodnutí jedince tento proces podstoupit. Nicméně ne vždy vysídlené osoby považují návrat za nejlepší variantu, ale naopak mohou vysídlení vnímat jako impuls ke změně.²⁵ V případě že migrant nemá vůli se vrátit či že návrat není z objektivních důvodů uskutečnitelný, pak existují i alternativní řešení situace vysídlelců, a to integrace v místě, kde osoby našly útočiště, nebo trvalé přesídlení a integrace v jiné části země.²⁶

Zahrnutí problematiky vnitřního přesídlení do poválečného budování míru se v průběhu posledních dvaceti let stalo běžnou praxí a počet návratů se tak často používá jako měřítko úspěchu poválečné rekonstrukce.²⁷ Proč je ale z mezinárodního hlediska tento problém akcentován, ačkoli státy, které nejsou do konfliktu přímo vtaženy, ani tyto migrační vlny nezasahují ve srovnání s přílivem uprchlíků, kteří jsou přímou zátěží pro ekonomiku přijímajících států?

Zvláštní pozornost věnovaná vysídlelcům uvnitř země vychází ze skutečnosti, že potřeby takto vykořeněných osob jsou odlišné od potřeb běžných obyvatel a uprchlíků. Vnitřní přesídlení nekončí zároveň s ukončením konfliktu, a protože tyto osoby často

²³ Deng, „Guiding Principles on Internal Displacement,” 493.

²⁴ Ibidem, 484.

²⁵ Sert, „Internal Displacement,” 8.

²⁶ Valné shromáždění OSN, „Framework on Durable Solutions for Internally Displaced Persons,” Zpráva Představitele generálního tajemníka OSN pro lidská práva a vnitřně přesídlené osob Waltera Kálina přijatá Radou pro lidská práva (A/HRC/13/21/Add.4, 9. února 2010): 6.

²⁷ Richard Caplan, *International Governance of War-Torn Territories: Rule and Reconstruction* (Oxford: Oxford University Press 2004), 68.

přebývají v nedůstojných podmínkách, jsou daleko zranitelnější než jejich spoluobčané,²⁸ a proto vyžadují zvláštní asistenci, která by jim pomohla dosáhnout trvalých řešení.²⁹

Poprvé se návrat uprchlíků a vnitřně přesídlených osob začal považovat za neoddelitelný od poválečné rekonstrukce zejména v kontextu právě válek na Balkáně v 90. letech 20. století, kde se stal součástí tzv. politiky „napravení křivd“ způsobených etnickým čištěním.³⁰ Zde hrál zajisté svoji roli i důvod čistě politický. V případě úspěchu návratové politiky může tento výsledek legitimizovat poválečné uspořádání, na kterém se mezinárodní společenství podílelo.³¹

V současném akademickém diskurzu je proto na problematiku vnitřního přesídlení v rámci poválečného vývoje společnosti nahlíženo paradigmaticky disciplínou řešení konfliktů. Ze zkušeností návratů v post-daytonské Bosně se ukázalo, že trvalá řešení pro vnitřně přesídlené osoby jsou také spojena s dosažením stability a trvalého míru ve společnosti.³² Nahlíženo z této perspektivy, hledání východisek z vnitřního přesídlení obsahuje elementy, které zároveň řeší příčiny konfliktu,³³ a proto je obecně důležité hledat řešení vnitřního přesídlení i v případech, kde tento problém zdaleka nedosahuje tak alarmujících rozměrů jako je tomu např. v Ugandě, jejíž obyvatelstvo je z 90% tvořeno vnitřními uprchlíky.³⁴ Rozsah vnitřního přesídlení v Kosovu tedy představuje případ, který je z globálního pohledu spíše marginální, nicméně i zde jeho důsledky měly, jak bude později nastíněno, zásadní dopad na antagonismus mezi tamními etniky a etnické rozložení obyvatelstva. Protože selhávající státy jsou považovány za ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti, je v zájmu mezinárodního společenství usilovat o stabilitu i takto malých oblastí.

Vyhnaní osob z domovů ničí nejen životy jednotlivců, ale rozděluje rodiny, komunity a někdy i celé společnosti. Odborníci uvádějí, že důsledky vysídlení mohou tvořit úrodnou půdu pro extremismus a radikalizaci společnosti, a tudíž je žádoucí zastavit koloběh přesídlení i z hlediska zajištění umírněného politického vývoje, protože elektorát složený z více

²⁸ The Brookings Institution, „Addressing Internal Displacement in Peace Processes, Peace Agreements and Peace-building,“ *Bern Project on Internal Displacement* (Září 2007), 13, http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2007/9/peaceprocesses/2007_peaceprocesses.pdf (staženo 13.1.2013).

²⁹ Valné shromáždění OSN, „Framework on Durable Solutions,“ 1.

³⁰ Richard Black a Saskia Gent. „Sustainable Return in Post-conflict Contexts.“ *International Migration* 44 č. 3 (srpen 2006): 22.

³¹ The Brookings Institution, „Addressing Internal Displacement,“ 12.

³² Ibidem, 12.

³³ Koser Khalid, „The Return of Refugees and IDPs and Sustainable Peace,“ prezentace přednesená v rámci konference *Coordinating Chaos Conference*, Trudeau Centre for the Study of Peace and Conflict, University of Toronto, 2008, (staženo ke dni 26.3.2012 z http://www.brookings.edu/speeches/2008/0210_peace_koser.aspx).

etnických skupin nutí politiky založit svůj program na principech jiných než vyčleňování se vůči druhým skupinám obyvatelstva.³⁵ Podle akademiků mohou návraty do předválečných komunit vést ke znovuvytvoření mezietnických vazeb napříč komunitou, dochází-li k dennímu kontaktu a budování místních institucí založených na multietnicitě.³⁶ V tomto ohledu jsou významné tzv. menšinové návraty, tedy návraty jednotlivců takového etnického původu, který v dané komunitě tvoří menšinu.³⁷ Menšinové návraty tak mohou být znamením konce konfliktu a formováním *nového* národa v poválečném období.³⁸ Množství menšinových návratů do poválečných společností začal být považován za důležitější měřítko úspěchu návratové politiky než absolutní čísla počtu navrátilců.

Protože návrat sám o sobě není dostačujícím elementem pro zajištění míru ve společnosti, je v posledních letech kladen důraz na tzv. udržitelnost návratů. Tento přístup reflektuje skutečnost, že návrat má důsledky i pro celé komunity a proces rozvoje společnosti.³⁹ Udržitelnost návratu znamená, že navrátilci jsou v dlouhodobém horizontu zajištěny standardní sociální a ekonomické životní podmínky. Bývalý migrant by tak měl mít přístup k pracovním příležitostem, navrácení svého majetku a k sociálním službám jako je zdravotní péče či vzdělání.⁴⁰ Pokud zajištění těchto podmínek selže, mohou mít návraty neblahé důsledky nejen pro jednotlivce, kteří se tak mohou rozhodnout k prodeji majetku a sekundární migraci, ale také pro celé komunity, které jsou poznamenány soupeřením o zdroje, a vzniká druhotné napětí.⁴¹

Ačkoli podle výše zmíněných předpokladů návrat vnitřně přesídlených osob a uprchlíků může pomoci k budování tolerance v rozdělených společnostech a tím v poslední fázi přispět k usmíření mezi stranami konfliktu na lokální úrovni právě díky nutnosti denního kontaktu v nejrůznějších situacích, nelze tento vývoj považovat za automatický. V případě, že není dostatečně zajištěna re-integrace do společnosti nebo je návrat motivován politickým

³⁴ The Brookings Institution, „Addressing Internal Displacement,“ 12.

³⁵ Roberto Belloni, *State Building and International Intervention in Bosnia* (Abingdon, Oxon: Routledge 2007), 146. Nutno podotknout, že toto by mělo fungovat za předpokladu, pokud je podle této skutečnosti vhodně upraven volební systém i instituce. Viz Benjamin Reilly, *Democracy in divided societies: Electoral Engineering for conflict management* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001).

³⁶ Erin J. Jenne, „Barriers to Reintegration after Ethnic Civil Wars: Lessons from Minority Returns and Restitution in the Balkans,“ *Civil Wars* 12 č. 4 (prosinec 2010): 370.

³⁷ UNMIK, PISG, Revised Manual on Sustainable Return (Pristině/Priština, červenec 2006), 12, http://www.unmikonline.org/srsg/orc/documents/Manual_ENG.pdf, staženo 13.1.2013.

³⁸ Ferris, „Peace, Reconciliation,“ 9.

³⁹ Black a Gent. „Sustainable Return,“ 24.

⁴⁰ Ibidem, 26.

⁴¹ Ibidem, 24-25.

ziskem, může mít návrat i negativní dopady na mírový proces.⁴² Pokud jsou ve společnosti politické síly, které nemají zájem na návratu menšin, a proto soustavně usilují o vyčlenění navrátilců z místní komunity za pomoci diskriminačních mechanismů, nemusí být návratová politika úspěšná.⁴³ Aby byl návrat udržitelný nejen pro jednotlivce nýbrž i pro celé komunity, je považováno za žádoucí do tohoto procesu zahrnout všechny složky místní společnosti.

1.4. Motivace vnitřně přesídlených osob k návratu

Návrat uprchlíků a vnitřně přesídleného obyvatelstva tvoří jednu z priorit pilíře sociální a ekonomické obnovy společnosti. Vytvoření plánů na návrat těchto skupin obyvatelstva je tedy nezbytnou součástí pomoci všem vrstvám obyvatelstva.⁴⁴ Pro úspěch těchto aktivit je zásadní, aby byly v souladu s motivacemi vysídlenců k návratu. Podíváme-li se na faktory, které ovlivňují vnitřně přesídlené obyvatelstvo k návratu, jasně se ukazuje, že hned několik oblastí rekonstrukčních snah vzájemně ovlivňují výsledky návratové politiky.

Podle Deiningera a spol., kteří provedli výzkum těchto faktorů v Kolumbii, jsou to zejména tři faktory mající stěžejní roli.⁴⁵ V první řadě jsou to ekonomické faktory jako vyhlídka na nalezení zaměstnání a vlastnictví majetku či půdy v místě původu. Dalším důležitým aspektem v procesu návratu je úroveň traumatu způsobený válečným konfliktem. Proto vykonání spravedlnosti je významným jevem, který má pozitivní dopad na touhu jednotlivce k návratu.⁴⁶ Poté je to sociodemografické složení domácnosti, které ovlivňuje vůli k návratu. Například rodiny patřící k etnické menšině nebo rodiny, v jejichž čele stojí ženy, tedy obecně zranitelnější rodiny, jsou méně ochotné k návratu.⁴⁷

Deniz Sert zdůrazňuje zejména jeden významný element, jehož vliv se v praxi návratové politiky ukázal jako klíčový. Efektivní restituční mechanismy zajišťující navrácení majetku a vynucení vlastnických práv jsou podle jeho průzkumů podstatným, ne-li hlavním faktorem v procesu návratu vnitřně přesídlených osob do místa původu či domovů.⁴⁸ Samotné právo na návrat tedy není dostačujícím předpokladem. Skutečnost, že navrátilcec bude v místě návratu opět disponovat svým majetkem, je zásadním podnětem k návratu. Zejména od

⁴² The Brookings Institution, „Addressing Internal Displacement,“ 18.

⁴³ Jenne, „Barriers to Reintegration,“ 383.

⁴⁴ Cabadová Waisová, „Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích,“ 109.

⁴⁵ Klaus Deininger, Ana M. Ibanez a Pablo Querubin, „Towards Sustainable Return Policies for the Displaced Population: Why are Some Displaced Households More Willing to Return than Others?“ (Brighton: Households in Conflict Network, University of Sussex 2004), stránky nečíslovány <http://www.hicn.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/06/wp07.pdf> (staženo 13.1.2013).

⁴⁶ Deniz S. Sert, „Internal Displacement: Return, Property, Economy,“ *International Migration* (IOM, 2010): s. 4.

⁴⁷ Deininger, Ibanez a Querubin, „Towards Sustainable Return Policies,“ stránky nečíslovány.

⁴⁸ Ibidem, 4.

poloviny devadesátých let byl v rámci poválečných operací věnován větší prostor pro řešení vlastnických sporů vycházejících z válečného bezpráví, protože se očekávalo, že tyto aktivity budou hrát klíčovou roli v procesu návratu.⁴⁹ Bez ohledu na tento diskurz, právo na navrácení majetku nebo kompenzaci je garantováno Principem 29 *Hlavních principů v oblasti vnitřního přesídlení*,⁵⁰ na nějž později navazovaly tzv. Pinheirovy principy zabývající se restitucí majetku uprchlíků a přesídlených osob, které garantují „právo všem uprchlíkům a přesídleným osobám na návrat obydlí či majetku, o které byly připraveny během vysídlení, nebo právo na kompenzaci toho majetku, který jim nemůže být navrácen.“⁵¹

Tato analýza jasně ukazuje, že ve společnosti musí být přítomen soubor podmínek a elementů, které umožní zajištění úspěšného návratu. Proto je v rámci poválečné obnovy zásadní, aby aktéři angažovaní do tohoto procesu aktivně vytvářeli politiky směřované na zajištění bezpečného návratu jednotlivců a celých rodin. Nicméně i tyto politiky mají svá faktická omezení ve vztahu k návratům. Aktivity poválečného budování míru například nemohou ovlivnit míru utrpení, kterým si daná osoba prošla v důsledku válečných operací. Proces osobního psychického zotavení z válečných traumat tak lze stěží urychlit *shora* za pomoci celospolečenských politik. V ostatních oblastech jsou nástroje veřejné politiky směřující k zajištění bezpečnosti, vlády práva a vytváření ekonomických příležitostí nedílnou součástí úspěšných návratů. Dále musí být zajištěno navrácení majetku nebo jeho opravení, a v neposlední řadě obnovení prostředí, ve kterém si budou navrátilci schopni zajistit živobytí a budou mít přístup k veřejným službám.⁵² Na procesu se proto musí podílet vysoké množství aktérů. Těmi jsou mimo centrálních a lokálních institucí i bezpečnostní složky, humanitární a rozvojové organizace.

⁴⁹ Anneke Rachel Smit, *Housing and Property Restitution and IDP Return in Kosovo*, *International Migration* 44, č. 3, 2006, 63.

⁵⁰ Deng, „Guiding Principles,“ *Princip 29(2)*, 493.

⁵¹ Leopold von Carlowitz, „Settling property Issues in Complex Peace Operations: The CPRC in Bosnia and Herzegovina and the HPD/CC in Kosovo,“ *Leiden Journal of International Law* 17 č.3 (září 2004), 547.

⁵² Ferris, „Peace, Reconciliation,“ 10-11.

2. Vnitřní přesídlení v Kosovu v letech 1999-2008

Vnitřní přesídlení, s jehož důsledky se mezinárodní správa vypořádávala, vzniklo ve dvou vlnách. Obě tyto vlny vypukly již po ukončení válečného konfliktu a byly tak důsledkem násilí vůči menšinám žijícím v Kosovu. První vlna vnitřního přesídlení následovala krátce po ukončení války v červnu 1999, druhá vlna, početně méně významná přesto pro možné návraty zásadní, následovala po etnických nepokojích v březnu 2004. Oběťmi vysídlení se stali především příslušníci menšin, tedy Srbové, Romové, Aškali, Egypťané, Gorani a slovanští muslimové,⁵³ nicméně simultánně docházelo k vyhánění či *dobrovolnému* přesídlení Albánců z oblastí, kde Srbové tvořili většinu.

Příčiny tohoto vysídlení jsou tedy jiné než okolnosti, které vedly uprchlíky k útěku ze země v průběhu války. Mimoto většina uprchlíků se brzy po ukončení konfliktu vrátila do svých domovů, a tudíž vnitřní vysídlení především zůstali těmi vykořeněnými, kteří museli čelit mnoha překážkám v uskutečnění návratu. Otázka vnitřního přesídlení je také specifická v dalších dvou aspektech. Za prvé, vysídlení se nacházeli na dvou, respektive třech *de facto* oddělených teritoriálních celcích, a to na území Svazové republiky Jugoslávie (respektive Srbsko a Černá Hora)⁵⁴ a na území Kosova pod mezinárodní civilní správou UNMIK. Vyhlášení nezávislosti Černé Hory v roce 2006 tuto institucionální roztržičnost ještě prohloubilo. Ačkoli vnitřně přesídlené osoby žijící na území Kosova ani ty přebývající v Srbsku a Černé Hoře nepřekročily mezinárodně uznávané hranice, obě skupiny spadaly pod pravomoci jiných orgánů. Za druhé, vyhnání menšinového obyvatelstva významně ovlivnilo etnické složení Kosova, a proto se zvrácení těchto důsledků se stalo jednou z priorit aktivit mezinárodního společenství v Kosovu.

2.1. Konec války - první vlna vnitřního přesídlení

Během války a zejména v období mezi březnem a červnem 1999, tedy v době vzdušné operace jednotek NATO proti Jugoslávii, bylo v rámci Kosova vnitřně vysídleno přibližně půl milionu osob zejména albánského etnika. Tyto osoby se ukrývaly v horách a na obecně špatně dostupných místech, aby unikly válečnému násilí.⁵⁵ Nicméně po ukončení bojů a vstupu

⁵³ Menšiny uvedeny zde jsou podle údajů UNHCR, nicméně v materiálech se liší jmenování vysídlených menšin z a v rámci Kosova, přičemž v některých publikacích jsou uváděni pouze Srbové a tzv. RAE (Romové, Aškali a Egypťané).

⁵⁴ V roce 2003 se Svazová republika Jugoslávie přeměnila na unii států Srbsko a Černá Hora.

⁵⁵ Guido Ambrosso, „The Balkans at a Crossroads: Progress and challenges in finding durable solutions for refugees and displaced persons from the wars in the former Yugoslavia,“ *New Issues Refugee Research* č. 133 (listopad 2006), 7, <http://www.unhcr.org/4552f2182.html> (staženo 13.1.2013).

mezinárodních jednotek civilní a vojenské správy do země se tyto osoby společně s uprchlíky začaly v masovém měřítku a spontánně vracet. Z velké části tyto návraty představovaly zejména logistický problém, UNMIK a UNHCR dokázaly v zásadě úspěšně zajistit bezpečný návrat osob do jejich místa původu. Nicméně rychlý návrat, probíhající v období od poloviny června do poloviny listopadu 1999, těchto osob společně s přibližně 800 tisíci albánskými uprchlíky vyvolal zásadní bezpečnostní problém, jehož negativní důsledky způsobily další vlnu nucené migrace spojené s kosovským konfliktem.⁵⁶

Krátce po stažení jugoslávských jednotek, tedy po přijetí Rezoluce OSN 1244 10. června 1999, se Kosovem začaly šířit cílené útoky proti Srbům a Romům, kteří byli obviňováni z kolaborace s Miloševićovým režimem, a dalším nealbánským etnikům.⁵⁷ Násilí na sebe vzalo formu zabíjení, mučení nebo znásilňování či únosů. Dále se objevovaly další taktiky nepřímého násilí jako zastrašování, nelegitimní zabavování majetku či záměrné vytváření atmosféry strachu tak, aby *nežádoucí* obyvatelé opustili svá bydliště. Pravděpodobně to byly touha po pomstě a prostředí pomyslné beztrestnosti společně se skutečnou absencí vlády práva v prvních týdnech mise UNMIK, které generovaly tyto incidenty.⁵⁸ Neschopnost vynutit pořádek napříč provincií a obecná neochota jednotek KFOR (Kosovo Force)⁵⁹ k plnému naplňování svého mandátu, tedy k přímým zásahům proti tomuto bezpráví, umožnilo Albáncům uplatnit princip kolektivní viny na těch Srbech a dalších příslušnících menšin, kteří v provincii zůstali, ačkoli většina skutečných viníků opustila Kosovo společně s jugoslávskými jednotkami.⁶⁰ Navíc to byla Kosovská osvobozená armáda (Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK), jejíž demobilizace v té době ještě nebyla plně provedena, která z velké části iniciovala tyto ozbrojené útoky.⁶¹

Nicméně ani po uklidnění této situace se exodus úplně nezastavil. Mnozí Srbové ve smíšených oblastech si uvědomovali neschopnost KFOR a UNMIK je ochránit před útoky a přetrvávající diskriminací, a proto pokračovali v prodeji svého majetku a postupně opouštěli

⁵⁶ IDMC, „Kosovo: Durable solutions still elusive 13 years after conflict,“ (10. října 2012), 56, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/059256A33883575EC1257A93003F6A18/\\$file/kosovo-overview-oct2012.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/059256A33883575EC1257A93003F6A18/$file/kosovo-overview-oct2012.pdf) (staženo 10.3.2013).

⁵⁷ Ibidem, 56-58.

⁵⁸ CDA Collaborative Learning Projects, „Has peacebuilding made a difference in Kosovo?“ 5.

⁵⁹ KFOR byla vojensko-bezpečnostní mise států NATO, o jejíž působnosti bude konkrétně pojednáno v kapitole 3.1

⁶⁰ Fabrizio Hochschild, „It Is Better to Leave, We Can't Protect You: Flight in the First Months of United Nations Transitional Administration in Kosovo and East Timor,“ *Journal of Refugee Studies* 17 č. 3 (září 2004), 288-290.

⁶¹ Fabrizio Hochschild, „It Is Better to Leave,“ 288.

svá původní bydliště.⁶² Tento přesun obyvatelstva ven a v rámci Kosova pokračoval i v průběhu následujícího roku a první vlna vysídlení se zastavila přibližně až v březnu 2001.⁶³

Kromě Srbů se zvláště ohroženou skupinou vnitřně přesídlených stali Romové. Údajně až dvě třetiny celkového romského obyvatelstva Kosova byly vysídleny.⁶⁴ Po vypuknutí etnických nepokojů v červnu 1999, jejich původní romská osídlení byla zničena, nejmarkantnější destrukcí v tomto smyslu byla likvidace romské mahaly v Kosovské Mitrovici, která čítala 8-10 tisíc obyvatel.⁶⁵ Desetitisíce Romů proto uprchlo z Kosova do Srbska a Černé Hory. V samotném Kosovu byli Romové nuceni se usídlit především do nově zřízených táborů pro vnitřně přesídlené osoby.⁶⁶

Ačkoli hlavními oběťmi poválečného násilí byli příslušníci menšin, je nutné poznamenat, že v tomto divokém období nebyli ani Albánci v některých oblastech ušetřeni porušování svých základních lidských práv a svobod. V oblastech, ve kterých tvořili menšinu, byli také vystaveni určité míře násilí, dále jim byl často upírán přístup k lékařské péči, ke vzdělání a jejich svoboda pohybu byla omezena.⁶⁷ Proto asi 8 tisíc Albánců opustilo severní část Kosova s vyhlídkami na bezpečnější život v jiných oblastech Kosova.⁶⁸

Výsledkem tohoto pohybu obyvatelstva žilo v roce 2000 na území Federální republiky Jugoslávie a Kosova podle údajů UNHCR přibližně 267.500 vnitřně přesídlených osob.⁶⁹ Celkový počet vnitřně přesídlených osob v důsledku etnických nepokojů v Kosovu bylo nicméně obecně složité určit, protože mnoho vysídlelců přebývalo převážně na území Srbska a Černé Hory bez jakékoli úřední registrace buď z vlastního rozhodnutí, nebo protože osoby postrádaly jakoukoli dokumentaci, podle které by mohla být určena jejich totožnost. Takový problém byl zaznamenán především u vnitřně přesídlených Romů, jejichž skutečný počet byl

⁶² Ridvan Berisha, „*The Kosovo Exodus Continues*,“ (Institute for War and Peace Reporting, 25. ledna 2000), <http://iwpr.net/report-news/kosovo-exodus-continues> (staženo 13.1.2013).

⁶³ IDMC, Kosovo: Durable solutions,“ 59.

⁶⁴ European Roma and Travellers Forum, Council of Europe, „Ensuring Romani Interests in the Kosovo Status Negotiation Process,“ (Štrasburg: květen 2006), 2, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/67D76DA6B0C953ADC12571E60042DCC6/\\$file/ertf-kosovo-status-negotiations.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/67D76DA6B0C953ADC12571E60042DCC6/$file/ertf-kosovo-status-negotiations.pdf), staženo 23.4.2013.

⁶⁵ Ibidem, 5.

⁶⁶ Tatjana Perić a Martin Demirovski, „Unwanted: the Exodus of Kosovo Roma (1998-2000),“ *Cambridge Review of International Affairs* 13, č. 2 (2000), 89.

⁶⁷ IDMC, Kosovo“ Durable Solutions,“ 56.

⁶⁸ UNHCR, „Global Appeal 2000 - Federal Republic of Yugoslavia,“ (1. prosince 1999), 220, <http://www.unhcr.org/3e2ebc120.html> (staženo 13.1.2013).

⁶⁹ UNHCR, „Global Report 2000 – Federal Republic of Yugoslavia,“ (1. června 2001), 399, <http://www.unhcr.org/3e23eb747.html> (staženo 13.1.2013).. Tyto statistiky pravděpodobně zahrnují i vnitřně přesídlené osoby, které nepocházely z Kosova. UNHCR nicméně jiné statistiky z tohoto roku neuvádí. Sekundární literatura ve většině případů uvádí, že po první vlně přesídlení uprchlo ze svých domovů přibližně 220 tisíc osob.

odhadován několika násobně vyšší, než určovaly registry.⁷⁰ Uváděné počty vysídlenců se také liší v závislosti na zdroji, který informace poskytuje.⁷¹ Celou situaci s určením přesné statistiky navíc komplikovala skutečnost, že ke skupině takto vysídlených osob se připojily i ty osoby, které se ocitly v situaci tzv. sekundárního přesídlení. Sekundární přesídlení hrozilo jedincům nebo rodinám, kterým se nepodařilo úspěšně vrátit z exilu do svých domovů či které byly pod nátlakem vráceny ze zemí, ve kterých získaly status dočasné ochrany.⁷²

Odhaduje se, že 200 tisíc osob uprchlo do samotného Srbska a Černé Hory a dalších 12 tisíc osob našlo útočiště v jiných, především mono-etnických, částech Kosova, ve kterých se cítily bezpečněji.⁷³ Tyto oblasti se nacházely v severním Kosovu v okolí Mitrovice jako Zvečan/Zvečan, Zubin Potok a Leposavić/q, kde většinu tvořili Srbové. Další podobnou oblastí byla jihovýchodní část Kosova v okolí města Gnjilane/Gnjilan.⁷⁴ Dále se pak jednalo o přesun z měst do venkovských monoetnických enkláv jako Gračanica/Gračanicě.⁷⁵ Albánci se většinou uchýlovali do Prištiny či Gnjilane/Gnjilane.⁷⁶ Vnitřně přesídlené osoby v samotném Srbsku nejdříve přebývaly v jižních částech Srbska, ale se snižující se pravděpodobností návratu se postupně přesouvaly do středního Srbska a Vojvodiny s vidinou lepšího ekonomického uplatnění.⁷⁷ V Černé Hoře se vysídlení zdržovali v oblastech Podgorice, Baru a Berane.⁷⁸ Navíc bylo podle údajů UNHCR v roce 2000 registrováno 1650 Romů využívajících přístřeší táborů pro vnitřně přesídlené.⁷⁹ V severní Mitrovici byly otevřeny tři tábory Cesmin Lug, Osterode a Leposavić/q, které byly určeny především pro Romy.⁸⁰ Dále

⁷⁰ Zoran Stokić, „Položaj interno rareljenih sa Kosova i Metohije,“ *Nova srpska politička misao* IX, č. 1-4, 2002, 236.

⁷¹ Ibidem, 223.

⁷² Norwegian Refugee Council, „IDPs from Kosovo, stuck between uncertain return prospects and denial of local integration“ Global IDP Project (Ženeva: 22. září 2005), 10, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/566E1087B941EB62802570B9006508C0/\\$file/Serbia%20indepth%20rep%202005.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/566E1087B941EB62802570B9006508C0/$file/Serbia%20indepth%20rep%202005.pdf) (staženo 13.1.2013).

⁷³ UNHCR, „Global Appeal 2000,“ 220.

⁷⁴ Vladimir Ilić, „Yugoslavia: Displacement from Kosovo. From Patronage to Self-Help“ in *Caught between the borders: Response Strategie of the Internally Displaced*, ed. Marc Vincent (London: Pluto Press, 2001), 253

⁷⁵ IDMC, „Kosovo: Need to support minority communities to prevent further displacement and allow durable solutions,“ profil situace vnitřního přesídlení (22. ledna 2010), 4, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/40B9795F0917C33AC12576B30050402C/\\$file/Kosovo%20-%20January%202010.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/40B9795F0917C33AC12576B30050402C/$file/Kosovo%20-%20January%202010.pdf) (staženo 13.1.2013).

⁷⁶ UNHCR, „Global Report 2000,“ 401.

⁷⁷ Vladimir Ilić, „Yugoslavia: Displacement from Kosovo. From Patronage to Self-Help“ in *Caught between the borders: Response Strategie of the Internally Displaced*, ed. Marc Vincent (London: Pluto Press, 2001), 252

⁷⁸ Norwegian Refugee Council, „IDPs from Kosovo,“ 10.

⁷⁹ UNHCR, „Global Appeal 2000,“ 220.

⁸⁰ Human Rights Watch (HRW), *Kosovo: Poisoned by Lead, Health and Human Rights Crisis Mitrovica's Roma Camps*, (červen 2009), http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/kosovo0609webwcover_1.pdf (staženo 26.4.2013), 4.

pak v okolí města Obiliq/ć nedaleko Prištiny byl otevřen tábor Plementina, který byl během roku 2005 postupně uzavírán.⁸¹

2.2.Druhá vlna vnitřního přesídlení

Další vlna vnitřního přesídlení vypukla v důsledku naprosto neočekávaných erupcí etnicky motivovaného násilí v březnu 2004, tedy již v době, kdy začal postupně narůstat počet menšinových návratů.⁸² Série těchto útoků byly cíleny předně na příslušníky srbského etnika, kteří tvořili 82 % napadených osob, ale také na Romy a Aškali. Ačkoli byly menšiny v době od ukončení konfliktu soustavně vystaveny násilí a obecnému omezování lidských práv,⁸³ rozsah těchto útoků zásadně přesahoval míru předchozích incidentů. Nepokoje byly rozdmýchány v Kosovské Mitrovici po nepodloženém obvinění několika srbských mladíků z pronásledování dvou albánských chlapců, kteří v důsledku tohoto činu utonuli v řece Ibar.⁸⁴ Tento incident, emočně interpretován v médiích, vyvolal vlnu protestů a etnicky motivovaného násilí v oblasti, odkud se během jednoho dne rozšířilo do dalších oblastí Kosova. Srbové a Romové byli fyzicky napadáni, byly také zaznamenány systematické útoky na srbský majetek, ortodoxní kostely, kláštery, školy a další srbské instituce.⁸⁵ Napadáni byli ti, kteří zůstali ve smíšených oblastech, nebo ti, kteří se vrátili do svých domovů.⁸⁶

Útoky byly považovány za přímý pokus eliminovat hlavně srbský element v kosovské společnosti a odradit další uprchlíky a vysídlené osoby od návratu do svých původních domovů. Jednotky KFOR a mezinárodní civilní správa nebyly schopny efektivně ochránit osoby před šířícím se násilím. V důsledku byly vysídleny asi 4200 osob, které našly útočiště v bezpečnějších, převážně etnicky homogenních, oblastech v Kosovu.⁸⁷ Docházelo také k nelegálnímu znovu obsazování majetku, který byl po válce v souladu s restitučními zákony navrácen zpět svým vlastníkům.⁸⁸ Téměř všichni Srbové do té doby žijící ve městech se uchýlili do venkovských enkláv. V reakci na tyto události byli vyhnáni poslední Albánci ze

⁸¹ OBSE, Municipality Profile: Obiliq/ Obilić, (OBSE mise v Kosovu, 2006), 7, http://www.ecoi.net/file_upload/225_tmpphpnBcznw.pdf (staženo 23.4.2013).

⁸² UNMIK, „Kosovo in June 2008“ (Prishtinë/Priština, červenec 2008), 5.

⁸³ Rada Evropy: Komisař pro lidská práva, „Kosovo: The Human Rights Situation and the Fate of Persons Displaced from their Homes, Zpráva Komisaře pro lidská práva Alvara Gil-Robla (Štrasburk: 16. října 2002), <http://www.refworld.org/docid/415971228.htm> (staženo 13.1.2013)

⁸⁴ Ambrosso, „The Balkans at a Crossroads“, 8.

⁸⁵ International Crisis Group (ICG), „Collapse in Kosovo,“ *ICG Europe Report č. 155* (Prishtinë/Priština/Bělehrad/Brusel: 22. dubna 2004), 1,

[http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/155_collapse_in_kosovo_revised.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/155_collapse_in_kosovo_revised.pdf) (staženo 13.1.2013).

⁸⁶ Norwegian Refugee Council, „IDPs from Kosovo,“ 10-11.

⁸⁷ IDMC, „Kosovo: Need to support minority communities,“ 4.

⁸⁸ CDA Collaborative Learning Projects, „Has peacebuilding made a difference in Kosovo?“ 8.

severu Kosovské Mitrovice, kteří se tak usadili především na jižních předměstích tohoto města.⁸⁹

Tyto bouře měly logicky negativní dopad na životní podmínky a stav lidských práv menšin žijících v Kosovu, zvýšily počet vysídlenců v Kosovu a ztížily tak vyhlídky na možný návrat. Vedle fyzické relokační jedinců to byl i psychologický dopad, který významně snížil motivaci vysídlenců se navrátit do míst, které již nevnímali jako bezpečné.

Přesuny obyvatelstva v těchto dvou hlavních vlnách v letech 1999 a 2004 způsobily v oblastech efektivní etnickou separaci srbského a albánského obyvatelstva, která se nejvýrazněji projevila v regionu Mitrovice a rozdělení města Kosovské Mitrovice na severní a jižní část podle řeky Ibar.⁹⁰ Situace Romů, kteří již dříve byli vyčleněni ze společnosti, se s vysídlením ještě zhoršila. Jakkoli byl návrat uprchlíků a vnitřně přesídlených z období otevřeného konfliktu v letech 1998-1999 relativně snadný, o mnoho složitější a komplexnější bylo zajistit návrat těch vysídlených po formálním ukončení konfliktu, jelikož prostředí, do kterého se vraceli, bylo mnohem nepřátelštějšího charakteru.

⁸⁹ IDMC, „Kosovo: Need to support minority communities,“ 4.

⁹⁰ Miloš Luković, „Kosovska Mitrovica: Present and Past,“ in *Kosovo and Metohija: Living in the Enclave*, Serbian Academy of Sciences and Arts, ed. Dušan T. Bataković (Bělehrad: Institute for Balkan Studies, Special Editions 96, 2007), 83.

3. Řešení vnitřního přesídlení v Kosovu v letech 1999-2008

V případě poválečné rekonstrukce v Kosovu i zde panuje značná nejednotnost pro označení aktivit zainteresovaných aktérů. Vzhledem k důrazu mise UNMIK na budování samosprávných stabilních institucí, které před válkou neexistovaly, mnozí autoři označují poválečné aktivity mezinárodního společenství v Kosovu za state-building.⁹¹ Přesto s ohledem na rozsah aktivit, které všichni aktéři v Kosovu v letech 1999-2008 provozovali, se pro poválečnou obnovu kosovské společnosti v odborné literatuře zakořenil spíše termín peacebuilding.⁹² Z hlediska rozsahu úkolů a pravomocí byl UNMIK nejkomplexnější misí, kterou OSN do té doby kdy zahájila.⁹³ V Kosovu byl zvolen přístup, který integroval civilní správu a vojenské aspekty budování míru společně s budováním institucí, ekonomickou obnovou, rozvojem a v neposlední řadě snahou o obnovu občanské společnosti založené na demokratických principech.⁹⁴ Rozsah mandátu navíc *de facto* efektivně zbavil Bělehrad jakýchkoli pravomocí a kontroly nad územím, protože UNMIK zaštiťoval civilní správu Kosova.⁹⁵

3.1. Role UNMIK, KFOR a UNHCR

Návratem uprchlíků a vnitřně přesídlených osob byla v první řadě pověřena mise UNMIK, jejíž mandát byl stanoven Rezolucí Rady bezpečnosti OSN 1244 přijatou 10. června 1999. Tato Rezoluce zároveň ukončila vzdušnou operaci jednotek NATO proti Jugoslávii a vyžadovala stažení vojenských a para-militárních jednotek Svazové republiky Jugoslávie z území Kosova.⁹⁶ Podle článku 11(k) této Rezoluce UNMIK byl pověřen zajistit bezpečný a nerušený návrat všech uprchlíků a vysídlených osob do svých domovů.⁹⁷

⁹¹ Roland Paris, *At War's End: Building Peace after Civil Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 212.

⁹² CDA Collaborative Learning Projects, „*Has peacebuilding made a difference in Kosovo? A Study of the Effectiveness of Peacebuilding in Preventing Violence: Lessons Learned from the March 2004 Riots in Kosovo*“ (Priština: červenec 2004), 10 (staženo 5.3.2013 z http://www.cdainc.com/cdawww/pdf/book/cdapeacebuildingreportkosovo_Pdf4.pdf).

⁹³ Monica Llamarez a Laina Reynolds Levy, „NGOs and Peacebuilding in Kosovo,“ Working Paper č. 13, Center for Conflict Resolution, Department of Peace Studies, University of Bradford (prosinec 2003), 6, <http://www.brad.ac.uk/acad/confres/papers/pdfs/CCR13.pdf> (staženo dne 13.3. 2013).

⁹⁴ Alexandros Yannis, *Kosovo under International Administration: An Unfinished Conflict* (ELIAMEP, 2001), 17.

⁹⁵ Yannis, „Kosovo under International Administration,“ 15.

⁹⁶ Rezoluce Rady bezpečnosti OSN 1244, článek 3, (10. června 1999).

⁹⁷ Ibidem, článek 11(k).

Institucionální organizace mise UNMIK byla vtělena do pilířovité struktury, na které se podílela celá řada organizací. Civilní správa byla svěřena přímo OSN. Záležitosti týkající se humanitární pomoci a pomoci vysídlencům a navrátilcům byly zajišťovány Úřadem Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR). Nicméně tento pilíř byl v květnu 2001 nahrazen pilířem pod přímým dohledem Speciálního vyslance při OSN pro Kosovo zabývající se vynucením práva a spravedlnosti.⁹⁸ Protože bylo vyhodnoceno, že společnost již překonala pohotovostní fázi, některé úkoly začaly vykonávat Prozatímní samosprávné instituce (Provisional Institutions of Self-Government, dále jen PISG), jejichž pravomoci byly potvrzeny přijetím Ústavního rámce z roku 2001 podepsaným mezi PISG and UNMIK.⁹⁹ Jak bude v další kapitole detailněji nastíněno, některé významné pravomoci týkající se politiky v oblasti návratu vnitřně přesídlených osob byly postupně delegovány i na tyto nově založené instituce. Ty, jejichž agenda nebyla přímo spojena s návratovou politikou, byly nicméně povinny jednat tak, aby vytvářely podmínky usnadňující návrat. V kontextu této problematiky tak byly zásadní kroky především v oblastech vynucování vlády práva, rekonstrukce bytové výstavby a infrastruktury, rozvoje směrem k vytváření nových pracovních příležitostí a podobně. Proto byly do obnovy společnosti zapojeny další organizace jako Světová Banka, Mezinárodní měnový fond či různé nevládní organizace, jejichž aktivity byly společně s UNHCR a dalšími agenturami OSN, působností OBSE, KFOR a EU, zastřešeny misí UNMIK.¹⁰⁰

Vojensko-bezpečnostní mise KFOR (Kosovo Force) byla vedena jednotkami NATO. Ačkoli nebyla pod přímou kontrolou mise UNMIK, blízce své aktivity s touto misí koordinovala. Cílem této vojenské přítomnosti bylo udržet zastavení bojů, zajistit bezpečné prostředí pro všechny obyvatele Kosova a dohlížet na stažení jugoslávských jednotek z Kosova.¹⁰¹ Jednotky KFOR byly také pověřeny zajistit demilitarizaci UÇK, z níž měla být vytvořena civilní agentura Kosovských ochranných sborů. Plné odzbrojení bývalých bojovníků UÇK se nicméně podařilo až v září 1999, což mělo v mezidobí průkazně vliv na

⁹⁸ Marcus Brand, „The Development of Kosovo Institutions, and the Transition of Authority from UNMIK to Local Self-Government,“ Projekt koordinovaný the Center for Applied Studies in International Negotiations (Ženeva, leden 2003), 10, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=20295> (staženo 5.3.2013). Další pilíře tvořily mise EU a OBSE.

⁹⁹ Ibidem, 32.

¹⁰⁰ Caplan, „International Governance,“ 35-37.

¹⁰¹ Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict, International Response and Lessons Learned* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 101-102.

rozšíření násilí zaměřeného proti menšinám.¹⁰² K zajišťování bezpečného prostředí byly v Kosovu také rozmístěny mezinárodní oddíly policie UNMIK, jejichž nasazení bylo oproti předpokladům zpožděno. Tato skutečnost měla také vliv na pohnuté bezpečnostní prostředí, které bylo typické pro první měsíce mezinárodní správy.¹⁰³

Mandát, který pověřoval KFOR k zajištění bezpečného prostředí, je z hlediska návratové politiky zásadní. Nejenže vnímání bezpečnosti jedinců významně motivuje vysídlence k návratu, vytvoření prostředí, ve kterém se navrátilci mohou volně pohybovat, aniž by byli vystaveni fyzickému či psychickému násilí a zastrašování, hraje zásadní roli v udržitelnosti návratu a návratové politiky. Jejich práce byla od roku 2003 doplněna nově založenou Kosovskou policejní službou (Kosovo Police Service, dále jen KPS), jejímž úkolem bylo taktéž zajišťovat bezpečnost navrátilcům a společně s policií UNMIK usnadnit naplnění rozhodnutí v oblasti majetkových sporů.¹⁰⁴

Podle Dodatku 2 Rezoluce Rady bezpečnosti OSN 1244 bylo úkolem UNHCR dohlížet a koordinovat proces návratu uprchlíků a vnitřních vysídlenců v souladu s mezinárodními principy stanovenými v případě vnitřního přesídlení *Hlavními principy v oblasti vnitřního přesídlení*,¹⁰⁵ tedy že návrat musí být bezpečný a důstojný.¹⁰⁶ Dále byl UNHCR udělen mandát aktivně se podílet na vytváření podmínek vhodných pro návrat a následně podporovat re-integraci navrátilců.¹⁰⁷ Po opuštění přímé struktury mise UNMIK v roce 2001 se mandát UNHCR zúžil na monitorovací a poradní činnost a pomoc těm navrátilcům, kteří tak učinili spontánně bez účasti na jakémkoli návratovém projektu.¹⁰⁸ Představitelé UNHCR tak zůstali členy různých poradních a plánovacích skupin v návratových projektech.

¹⁰² Tom Gallagher, *The Balkans in the New Millennium: In the Shadow of War and Peace* (Abingdon, Oxon, Routledge, 2005), 151.

¹⁰³ Independent International Commission on Kosovo, „*The Kosovo Report*“, 110-111.

¹⁰⁴ Carlowitz, „Settling Property Issues“, 609.

¹⁰⁵ ICG, „Return to Uncertainty: Kosovo's Internally Displaced and the Return Process“, Balkans Report N°139 (Priština/Brusel: prosinec 2002), 27, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/139%20-%20Return%20to%20Uncertainty%20-%20Kosovos%20Internally%20Displaced%20and%20The%20Return%20Process.pdf> (staženo 15.10.2012).

¹⁰⁶ Deng, „Guiding Principles on Internal Displacement“, Princip 28(1), 493.

¹⁰⁷ Guido Ambroso, *The Balkans at a Crossroads*, 2006, 7.

¹⁰⁸ ICG, *Return to Uncertainty*, 27.

3.2. Obecná problematika návratové politiky v kontextu poválečného Kosova

Z Rezoluce Rady bezpečnosti OSN 1244 jasně vyplývá, že vyžadovaným řešením vnitřního přesídlení je návrat všech vyhnaných osob, kteří se uchýlili buď do zahraničí, nebo zůstali ve vnitřním přesídlení. Proto zajištění bezpečného návratu všech vnitřně přesídlených osob do svých domovů tvořilo jeden z hlavních cílů působení mezinárodního společenství v Kosovu. Nicméně tento úkol byl naplňován v extrémně složitých a v prvních fázích velice nepřehledných podmínkách.

Bezpečnostní situace představovala nejvýznamnější překážku pro návrat jedinců do svých původních komunit. Přestože se tato situace v průběhu let zlepšila, bezpečnost a svoboda volného pohybu menšin představovala závažný problém, který vygradoval v březnových nepokojích v roce 2004. Dalšími překážkami byly nezajištěný přístup k bydlení a půdě pro vysídlence, nízká zaměstnatelnost navrátilců, přístup k veřejným službám a nehostinné přijetí navrátilců v domácích komunitách.¹⁰⁹ Vzhledem k těmto překážkám musely být vytvořeny nové orgány a směrnice zabývající se explicitně návratovou politikou, všechny pilíře mise UNMIK musely také svoji agendu přizpůsobit mimo jiné i těmto strategiím.¹¹⁰ Jak již z výše zmíněných problémů vyplývá, široké spektrum peace-buildingových aktivit souviselo i s vytvářením podmínek pro udržitelné návraty.

Navíc nejasnosti ohledně budoucího statusu provincie a také skutečnost, že Srbové odmítali uznat kosovské samosprávné instituce a naopak spolupracovali s paralelními institucemi podporovanými z Bělehradu, soustavně vytvářely překážky v důsledném naplňování přijatých politik, tedy i těch souvisejících s návratovými projekty¹¹¹ Jak ukázal průzkum na severu Kosova z roku 2004, tamní vysídlenci důvěřovali spíše srbské vládě.¹¹² V tomto ohledu, podle mého soudu, nejednotnost politik a nedostatečná koordinace mezi Prištinou a Bělehradem předznamenala další komplikace na cestě za úspěšným návratem přesídlených osob. Bělehrad zjevně vyvíjel silné politické tlaky a jeho zájmy v této

¹⁰⁹ ICG, Return to Uncertainty,“ i.

¹¹⁰ UNMIK, Manual for Sustainable Return (leden 2003), Part I, 12, http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A5C2DEEB4D4222C3C1256DDC0034CB9E-Refugees_UNMIK_January03.pdf (staženo 13.1.2013)

¹¹¹ CDA Collaborative Learning Projects, „Has peacebuilding made a difference in Kosovo?“ 6.

¹¹² IDP Information Center, „Analyses and Report: Survey conducted among IDPs in North of Kosovo,“ (Mitrovica 2004), 10-11, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/A323F53BCC246ADC802570B70059FA9F/\\$file/IDP+info+centre++Nov2004.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/A323F53BCC246ADC802570B70059FA9F/$file/IDP+info+centre++Nov2004.pdf) (staženo 24.3.2013).

problematice byly do jisté míry odlišné od těch, které propagovala mise UNMIK.¹¹³ Většina vnitřně přesídlených osob přebývajících na území Srbska a Černé Hory tak byla jen stěží informována o konkrétních krocích připravovaných institucemi UNMIK.

3.3. Základní pilíře politiky v oblasti vnitřního přesídlení

Plný institucionální rámec pro vykonávání návratů ale nebyl vytvořen dříve než během let 2002 až 2003, protože mezinárodní společenství soustředilo své snahy na jiné rekonstrukční cíle, které souvisely především s budováním institucí a zahájením svobodných parlamentních voleb, které proběhly již v roce 2001.¹¹⁴ Bezpečnostní situace během prvních dvou let mezinárodní správy neodpovídala podmínkám vhodným pro návrat menšin. Proto v období následujícím po masovém návratu uprchlíků ze zahraničí stále převládal trend, kdy počet osob opouštějících své domovy v Kosovu, přesahoval počet těch, kteří se vraceli. Mezi etnické vztahy v Kosovu byly stále vyhrocené a ovlivněny touhou po poválečné odplatě, UNMIK a UNHCR tedy ani v počátcích otevřeně nevyzývaly k návratům, protože tyto považovaly za předčasné.¹¹⁵ Unáhlené návraty mohly být nebezpečné pro navrátilce a stejně tak škodlivé pro budoucí vývoj komunity, protože nepřátelství ze strany přijímající komunity bylo stále vysoké.

Počátkem roku 2000 začaly vznikat rámcové představy a iniciativy k realizaci návratů jako například *Společný výbor k návratu kosovských Srbů (Joint Committee on Returns of Kosovo Serbs)*, následně byly vydány první dokumenty týkající se vysídlených Srbů, Romů a dalších menšin, ale ty se spíše zabývaly identifikací problémů a možností, vymezení rolí a působností vznikajících orgánů návratové politiky.¹¹⁶ Ačkoli UNHCR poskytoval humanitární pomoc spontánním navrátilcům a v průběhu léta 2001 asistoval při menších organizovaných návratech, detailní principy návratové politiky byly představeny až v květnu 2002 v dokumentu *Právo na udržitelný návrat (The Right to Sustainable Return)*, na nějž navazovalo vydání dokumentu *Manuál pro udržitelný návrat (Manual for Sustainable Return)* v roce 2003, který sloužil jako praktické vodítko v návratové politice navržené strukturami mise UNMIK. Po neúspěchu těchto iniciativ byl v roce 2006 vydán *Revidovaný manuál pro udržitelný návrat (Revised Manual for Sustainable Return)*, který výrazným způsobem decentralizoval návratovou politiku.

¹¹³ Jenne, „Barriers to Reintegration,“ 383.

¹¹⁴ Paris, „At War’s End,“ 216.

¹¹⁵ ICG, „Return to Uncertainty,“ 5.

¹¹⁶ ICG, „Kosovo: Return to Uncertainty,“ 5.

3.3.1. Právo na udržitelný návrat

Dokument *Právo na udržitelný návrat* definoval směrnice a principy, které tvořily základní kámen návratové politiky. Právo na návrat tak bylo garantováno všem členům kosovské společnosti, přičemž návrat musel být vykonán na základě přání vysídlenců nikoli na základě politické moci či politických cílů a kalkulací. Další princip se zásadně stavěl proti jakékoli podmíněnosti návratu.¹¹⁷ Z kvalitativního hlediska měly být uskutečněné návraty udržitelné. Tím se mínilo, že navrátilcec bude mít možnost se re-integrovat do společnosti, tedy že mu bude zajištěn rovný přístup k veřejným a sociálním službám, bude mít rovné příležitosti na pracovním trhu a vůbec bude schopen se ekonomicky zajistit.¹¹⁸ Tím se mělo předejít sekundární migraci do etnicky homogenních oblastí.

UNMIK také v tomto dokumentu explicitně vyjádřil podporu návratům do místa původu s tím, že zásadně nesouhlasí s relokací vysídlenců do jiných míst než místa původu. Tímto se UNMIK snažil oponovat jakékoli politizaci návratů, jelikož cílem tohoto konceptu bylo vytvořit přístup tzv. zdola nahoru (*bottom-up*), který měl být podstatou návratové politiky.¹¹⁹ Obecně tento přístup předpokládá iniciativu vysídlenců a angažuje také domácí komunity tak, aby celý proces vycházel z přání a práv jednotlivců, a zároveň zahrnuje dialog na všech úrovních společnosti. Za předpokladu přijetí této politiky napříč celou misí UNMIK, mělo v létě a na podzim 2002 dojít k zásadnímu nárůstu menšinových návratů, které měly pokračovat v následujících dvou letech.

3.3.2. Manuál pro udržitelný návrat

V reakci na potřebu koordinovat návratové aktivity, definovat pravomoci jednotlivých orgánů podílejících se na návratové politice a navrhnout standardní proces, který měl vést k vytvoření a financování návratových projektů, vznikl v roce 2003 Manuál pro udržitelný návrat. UNMIK si od tohoto Manuálu sliboval nejen sjednocení návratových snah, ale také nárůst návratů. Manuál tak přesně popisuje návratovou politiku, jejíž principy byly plně v souladu s dokumentem *Právo na udržitelný návrat*. Hlavním orgánem koordinujícím politiku a proces návratů byla v prosinci 2001 založená *Kancelář zabývající se návraty a komunitami* (The Office of Returns and Communities, dále jen ORC).¹²⁰

Návratová politika se v duchu dokumentu *Právo na udržitelný návrat* držela tzv. zdola nahoru paradigmatu. Protože k návratům mělo docházet z iniciativy vlastních vysídlenců,

¹¹⁷ UNMIK, „The Right to Sustainable Return,“ in *Manual for Sustainable Return*, Part III, 2.

¹¹⁸ Ibidem, Part III, 3,

¹¹⁹ UNMIK, „The Right to Sustainable Return,“ Part III, 4.

podstatnou část návratové politiky v počáteční fázi tvořily observační a informativní návštěvy (*Go-and-See visits* a *Go-and-Inform visits*), které umožňovaly vysídlencům vykonat informované a dobrovolné rozhodnutí ohledně svého návratu.¹²¹

Hlavní složku v procesu navázání kontaktu mezi vysídlenci a místy původu tvořily tzv. Obecní nebo Regionální pracovní skupiny, které koordinovaly návratové projekty na lokální úrovni.¹²² Obecní pracovní skupiny měly v tomto procesu zejména významnou roli, protože byly jakýmsi fórem pro dialog mezi nejrůznějšími platformami zahrnujícími jak příslušníky vysídlenců, tak členy většinové komunity a také zástupce mise UNMIK, UNHCR a dalších agentur zapojených do rekonstrukčních snah v dané lokalitě. Zároveň byly tyto Obecní pracovní skupiny klíčovým místem, které vysídlenci kontaktovali v případě zájmu o návrat a asistenci v tomto procesu.¹²³ Na celém procesu se podílel nespočet aktérů a institucí na obecní i regionální úrovni.¹²⁴ Vedle toho nevládní organizace byly nedílnou součástí návratů jakožto partneři návratových projektů, kteří se podíleli na plánování a implementování procesu návratu.¹²⁵

Konkrétní návratové projekty byly poté vypracovány na základě identifikace potřeb a překážek spojených s návratem, které mohly představovat jak materiální potřeby, tak překážky spojené s nedostatkem bezpečnosti v místě návratu a podobně. Ačkoli je návrat definován jako udržitelný, otázkám re-integrace do společnosti následující po návratu je věnován jen malý prostor. Přestože Manuál přikládá značný význam rekonstrukci majetku, zejména bytového fondu, neuvádí konkrétní kroky v praktickém propojení či koordinaci návratových projektů s aktivitami institucí zodpovědných za vykonání návratu majetku právoplatným majitelům. Ve srovnání s obavami o bezpečnost navrátilců, byla otázka rekonstrukce bytové výstavby a vlastnických práv považována až za sekundární záležitost.¹²⁶

3.3.3. Revidovaný manuál pro udržitelný návrat

V následujících letech po vydání *Manuálu na udržitelný návrat* a dalších dokumentů vztahujících se k návratové politice se snaha mezinárodního společenství o uskutečnění návratů neseťkala s úspěchem, naopak po březnu 2004 došlo k dalšímu vysídlení menšin a

¹²⁰ ICG, „Return to Uncertainty,“ 27.

¹²¹ UNMIK, „Manual for Sustainable Return,“ Part II, 1.

¹²² Ibidem, Part II, 5.

¹²³ Ibidem, Part II, 5.

¹²⁴ Mimo ORC, MWGs a RWGs byly ještě založeny další instituce, které sloužily jako koordinační mechanismy v celém procesu. Vznikly tak například Koordinační skupina pro návraty (The Returns Coordination Group), Technický poradní orgán (Technical Advisory Body), Ibidem, Part II 9-19.

¹²⁵ Ibidem, Part II, 17.

¹²⁶ UNMIK, „Manual for Sustainable Return,“ Part I, 3.

poklesu návratů. Protože tyto byly mimo jiné vysvětlovány špatným soužitím menšin, respektive navrátilců, se zbytkovým obyvatelstvem,¹²⁷ mezinárodní společenství částečně přehodnotilo návratovou politiku tak, aby reflektovala realitu a vývoj v této oblasti. Tyto změny byly zakotveny v *Revidovaném manuálu pro udržitelný návrat (Revised Manual for Sustainable Return)*, který UNMIK přijal společně s PISG v červenci 2006.¹²⁸ Tento dokument také řešil některé nedostatky původní politiky. Revidovanému manuálu předcházela společná iniciativa mezinárodní správy UNMIK a PISG k přijetí Rámcové strategie pro komunity a návrat v roce 2005, která upravovala některé nové pravomoci dočasných samosprávných institucí.¹²⁹

Obecně lze konstatovat, že tento dokument zjednodušil návratovou politiku a věnoval větší prostor pro rozvojové a re-integrační projekty.¹³⁰ Dále také zdůraznil větší zapojení vysídleného obyvatelstva a zapojení asociací pracujících s vnitřně přesídleným obyvatelstvem do všech instancí návratové politiky.¹³¹ Do návratových programů tak byl aktivněji zapojen Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme, dále jen UNDP).

Částečně se také změnila návratová infrastruktura s tím, jak stále více administrativních rolí přebíraly nově vznikající instituce PISG, které se postupně intenzivněji zapojovaly do návratové politiky jak na centrální tak i na lokální úrovni. Od mezinárodních organizací tak přešly aktivitu zejména instituce jako Ministerstvo pro komunity a návraty (*Ministry for Communities and Returns*), Centrální posudkový mechanismus (*Central Review Mechanism*) a Hlavní řídicí skupina (*High Level Steering Group*).¹³² Ministerstvo začalo fungovat jako centrální instituce, která spolupracovala s obcemi, mezinárodními organizacemi a dalšími ministerstvy. Stále však zůstala zachována taková struktura, v jejímž jádru stály Obecní pracovní skupiny jako primární koordinační mechanismy zodpovědné za realizaci návratových ale i re-integračních projektů.¹³³ Tyto skupiny také byly nově pověřeny vytvářet místní strategie v oblasti návratů (*Municipal Returns Strategies*),¹³⁴ které představovaly

¹²⁷ Viz. například: CDA Collaborative Learning Projects, „*Has peacebuilding made a difference in Kosovo?*“.

¹²⁸ UNMIK, PISG, „*Revised Manual for Sustainable Return*.“

¹²⁹ IDMC, „*Kosovo: Need to support minority communities*,“ 305.

¹³⁰ Rada Evropy, „*Progress Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in Kosovo submitted by UNMIK*,“ (Štrasburk: 10. prosince 2008), 16, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/PDF_UNMIK_ProgressReport_en.pdf (staženo 13.1.2013).

¹³¹ IDMC, „*Kosovo: Need to support minority communities*,“ 304.

¹³² OBSE, „*Municipal Responses to Displacement and Returns Process in Kosovo*,“ (OBSE Mise v Kosovu: Department of Human Rights and Communities, listopad 2010), 2, <http://www.osce.org/kosovo/73854> (staženo 26.3.2013).

¹³³ OBSE, „*Municipal Responses*,“ 4.

¹³⁴ UNMIK, PISG, „*Revised Manual on Sustainable Returns*,“ 13.

konkrétní rámec všech aktivit vztahujících se k návratu, re-integračním a eventuálně rozvojovým projektům. Tyto plány sloužily jako vodítka nejen pro obecní úředníky ale také pro všechny zainteresované aktéry a měly tak usnadňovat spolupráci na všech návratových projektech a předcházet překážkám a odporu proti návratům, který doposud mnohé orgány obecní správy kladly.¹³⁵ Plány tak byly konkretizovány na jednotlivé obce či oblasti.

Výrazným průlomem v návratové politice mezinárodního společenství bylo rozšíření škály podporovaných návratů. UNMIK uznal, že vysídlenci mají právo na svobodné rozhodnutí o místě svého návratu.¹³⁶ Dále, byl podtržen význam řešení vlastnických práv, jejichž rozsah byl rozšířen také o zemědělskou půdu a obchodní majetek. Navrácení veškerého majetku bylo explicitně označeno za předpoklad pro úspěšný návrat a začlenění do společnosti.¹³⁷ V návaznosti byla založena *Agentura nemovitostí v Kosovu* (Kosovo Property Agency, dále jen KPA), jejíž působnost měla vyplnit mezery v restituční politice.¹³⁸

3.3.4. Trojstranná dohoda o spolupráci mezi UNMIK, PISG a srbskou vládou

Díky uzavření Protokolu o dobrovolném a udržitelném návratu (*Protocol on Voluntary and Sustainable Returns*) mezi misí UNMIK, PISG a srbskou vládou v červnu 2006 se podařilo do jisté míry zkoordinovat priority a mechanismy návratové politiky Bělehradu a mise UNMIK. Tento protokol také připustil, že existují alternativní řešení k návratu do místa původu.¹³⁹ Z hlediska srbské politiky byl toto důležitý posun, protože podle Národní strategie z roku 2002 k řešení problematiky uprchlíků a vnitřně přesídlených osob srbská vláda neměla v plánu jakkoli podporovat integraci vnitřně přesídlených osob na svém území.¹⁴⁰ Zároveň tím Srbsko umožnilo přímou spolupráci s kosovskými institucemi. Umožnění integrace vnitřně přesídlených v Srbsku mimo území Kosova a formální zahájení spolupráce s institucemi PISG bylo v Srbsku považováno za závažné politické téma, které bylo přímo spojeno s otázkou

¹³⁵ OBSE, „Municipal Responses,“ 4-5

¹³⁶ UNMIK, PISG, „Revised Manual on Sustainable Returns,“ 4.

¹³⁷ Ibidem, 5.

¹³⁸ Více viz. kapitola Řešení vlastnických práv a majetkových sporů.

¹³⁹ UNMIK, PISG, vláda Srbska, „Protocol on Voluntary and Sustainable Return,“ in *Revised Manual on Sustainable Return* (leden 2003), čl. 2.

¹⁴⁰ Viz. Odbor srbské vlády pro přípravu národní strategie, „Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno ralesjenih lica,“ (Bělehrad, duben 2002)

<http://www.minrzs.gov.rs/doc/porodica/strategije/Nacionalna%20strategija%20%20izbegla%20i%20interno%20Oraseljena%20lica.pdf> (staženo 30.3.2013).

budoucího statusu Kosova.¹⁴¹ Přesto se nepodařilo zásadněji vyvolat spolupráci Srbů na severu Kosova s projekty, které iniciovaly a byly vedeny podle směrnic institucí PISG.¹⁴²

3.4.Řešení vlastnických práv a majetkových sporů

V důsledku válečných operací byla zničena téměř polovina bytového fondu.¹⁴³ To společně se skutečností, že většina obydlí vysídlených osob byla nelegálně obývána především vracejícími se albánskými uprchlíky, vyústilo na počátku roku 2000 v krizi v oblasti bydlení,¹⁴⁴ pro kterou bylo nezbytné nalézt řešení za pomoci právních prostředků tak, aby byla dodržena lidská práva pro příslušníky všech etnických skupin. Ve srovnání s jinými poválečnými operacemi zde problematika vlastnických sporů představovala zvláště komplexní problém, protože spory se nevztahovaly pouze na nedobrovolné opuštění majetku v důsledku válečného a poválečného útěku obyvatelstva, ale také na důsledky proti-albánských diskriminačních zákonů přijatých na počátku devadesátých let.¹⁴⁵ Zabavení majetku v době před i po ukončení válečného konfliktu tudíž představovalo zásadní překážku pro možný návrat těch vysídlenců, kteří si tak přáli učinit.

3.4.1. HPD/HPCC

V počátcích mise UNMIK byl koordinací procesu restituce majetku a bytových prostor pověřen UN Human Settlements Programme (UN-HABITAT). Nicméně brzy UNMIK Opatřením 1999/23 z listopadu 1999 vytvořil *Housing and Property Directorate* (dále jen HPD), tedy instituci, jejímž hlavním mandátem bylo přijímat a zpracovat majetkové nároky. Společně s HPD byla vytvořena *Komise Housing and Property Claims Commission* (dále jen HPCC), jejímž úkolem bylo tyto nároky právně rozhodnout.¹⁴⁶ V tento moment se ale zastavily veškeré aktivity do doby, než byla vydána opatření, která upravovala procedurální fungování těchto institucí. Jednací řád (*Rules of Procedure for HPD/HPCC*)

¹⁴¹ Srpski savet za izbeglice, Integracija kao drugočno rešenje za izbeglice i interno raseljena lica u Srbiji, (Nový Sad, červenec-říjen 2006), http://www.nshc.org.rs/public/publikacije/ssi_integracija_2006_lat.pdf (staženo 30.3.2013).

¹⁴² OBSE, „Planning and Implementation of the Municipal Return Strategy in Kosovo,“ (OBSE Mise v Kosovu, Department of Human Rights, Decentralization and Communities, duben-květen 2007), 5, <http://www.osce.org/kosovo/73854> (staženo 26.3.2013).

¹⁴³ Scott Leckie, „Resolving Kosovo’s housing crisis: challenges for the UN Housing and Property Directorate,“ *Forced Migration Review* 7 (duben 2000), 14.

¹⁴⁴ Leckie, „Resolving Kosovo’s housing crisis,“ 12.

¹⁴⁵ Tyto zákony byly přijaty za účelem posílení srbské dominance nad Kosovem po zrušení jeho autonomie, například obecní byty obývané Albánci tak byly přiděleny Srbům apod. Viz. Carlowitz, „Settling property issues,“ 606.

¹⁴⁶ Smit, „The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons,“ 66.

UNMIK vydal v rámci Opatření 2000/60.¹⁴⁷ V návaznosti na tato pravidla mohly instituce HPD a HPCC začít skutečně mimo jiné řešit případy vnitřně přesídlených osob, které přišly o svůj majetek.¹⁴⁸ Proto první rozhodnutí vydala Komise až v lednu 2001.¹⁴⁹

Již od počátku se ale obě instituce potýkaly s mnoha překážkami, které způsobily počáteční neefektivitu a značné zbrzdění realizace mandátu. HPD/HPCC byly ustanoveny jako nezávislé instituce, přesto ale zůstaly přímo napojené na UN-HABITAT a UNMIK, struktury, které společně zajišťovaly fundraising pro vykonávání aktivit HPD/HPCC. Zároveň jak UN-HABITAT, tak UNMIK měly určité koordinační, rozhodovací a dozorčí pravomoci, což způsobilo procedurální průtahy.¹⁵⁰ Mimoto se obě instituce potýkaly se zásadním nedostatkem financí z důvodu upřednostnění jiných rekonstrukčních aktivit jak ze strany UNMIK tak ze strany externích dárců, který téměř způsobil úplné ukončení aktivit v první polovině roku 2002. Poté, co bylo v listopadu 2002 podepsáno Memorandum o porozumění mezi UN-HABITAT a UNMIK, byly HPD/HPCC ustanoveny jako nezávislé instituce s vlastními právními, administrativními a finančními kapacitami a UN-HABITAT předal veškeré své pravomoci na teritorium Kosova misi UNMIK. Díky tomuto opatření se zásadně podařilo zlepšit efektivitu řešení majetkových sporů. Povedlo se také zajistit dostatečné finance a rozsah aktivit HPD/HPCC se mimo centrálu rozšířil do pěti regionů Kosova.¹⁵¹ Pro ilustraci neschopnosti aktivně rozhodovat, HPD/HPCC v prvních třech letech své existence rozhodl pouze 448 případů z celkových 17 785 přijatých žádostí.¹⁵² Naopak od konce roku 2002 začal HPD/HPCC rychle případy zpracovávat a koncem roku 2003 bylo rozhodnuto již 13 tisíc případů.¹⁵³ Očekávalo se tak rychlé ukončení restitučních procesů a operace HPD/HPCC byla ukončena v roce 2006, kdy bylo zpracováno přibližně 98 % veškerých majetkové nároků týkajících se bytových prostor.¹⁵⁴

Za úspěšným vyřešením téměř všech majetkových nároků vznesených prostřednictvím HPD stála zejména změna strategie přístupu ke zpracování případů. K nárokům již nepřístupovali individuálně, nýbrž případy byly seskupeny na základě podobných fakt a

¹⁴⁷ Smit, „*The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons*,“ 66.

¹⁴⁸ Podle Jednacího řádu Komise rozhodovala celkem v následujících třech typech případů nárokování majetku, z nichž pouze poslední se přímo vztahuje k uprchlíkům a vysídleným osobám: nároky jednotlivců, kteří byli připraveni o svůj majetek v důsledku diskriminačních práv přijatých po roce 1989, nároky osob, které chtěly prodat svůj majetek v rámci neoficiálních převodů, a konečně nároky uprchlíků a vysídlených osob, kteří přišli o svůj majetek. Viz. *Ibidem*, 67.

¹⁴⁹ Carlowitz, „*Settling property Issues*,“ 610.

¹⁵⁰ Smit, „*Property Restitution*,“ 189.

¹⁵¹ Smit, „*The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons*,“ 67.

¹⁵² Smit, „*Property Restitution*,“ 189.

¹⁵³ *Ibidem*, 190.

okolností, a případy tak byly rozhodovány skupinově (tzv. *mass claims approach*) na základě případového práva, což umožnilo značné urychlení procesu.¹⁵⁵

3.4.2. KPA

Majetková práva zemědělského a obchodního majetku nebyla zahrnuta do jurisdikce HPD/HPCC, tudíž vysídlenci neměli možnost si nárokovat půdu, kterou museli opustit společně se svým dalším majetkem. Tím také výrazně klesala schopnost navrátilců si dlouhodobě zajistit obživu. Nicméně tento nedostatek restitučního procesu napravilo Opatření UNMIK 2006/10, jehož přijetím byla založena Agentura nemovitostí v Kosovu (*Kosovo Property Agency*, dále jen KPA), která byla přímým nástupcem HPD/HPCC.¹⁵⁶ Mandát KPA se vztahoval právě na zemědělský a obchodní majetek a také na marginální počet dosud nevyřešených případů spadajících do pravomoci HPD.¹⁵⁷ KPA během dvou let vyřešila téměř 18 tisíc případů.¹⁵⁸

Od října 2006 také zavedla systém možnosti pronajímání restituované půdy, který tak umožnil generování alternativních zdrojů příjmu těm vysídlencům, kteří si nepřejí v danou chvíli vrátit.¹⁵⁹ Tento mechanismus jim také umožnil udržet si majetek ve svém vlastnictví a současně i otevřenou možnost budoucího návratu.

¹⁵⁴ Smit, „The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons,“ 69.

¹⁵⁵ Smit, „Property Restitution,“ 191.

¹⁵⁶ Rada Evropy, „Progress Report,“ 19.

¹⁵⁷ Kosovo Property Agency (KPA), „Annual Report 2008“ (6. prosince 2009), 12, <http://www.kpaonline.org/PDFs/01%20Annual%20Report%20eng.pdf> (staženo 30.3.2013).

¹⁵⁸ IDMC, „Kosovo: Need to support minority communities,“ 7.

¹⁵⁹ The Kosovo Property Agency (KPA) a Kosovo Property Directorate (KPD), „Joint Annual Report 2006,“ (prosinec 2006), 6, <http://www.kpaonline.org/PDFs/Annual%20report%202006EngN.pdf> (staženo 30.3.2013).

4. Zhodnocení návratové politiky

Ačkoli mezinárodní orgány a kosovské instituce v průběhu let opakovaně projevovaly rozhodnost k zajištění návratů, ve většině případů tato odhodlanost nepřesáhla rovinu oficiálních dokumentů a veřejných vyjádření. Realizace této rétoriky se ukázala jako vysoce komplikovaný proces. Proces návratů byl spíše omezený a pouze malé procento ze všech vnitřně přesídlených osob využilo možnosti návratu. O to více je zklamáním nízký počet menšinových návratů, které měly být měřítkem úspěchu celé politiky.

I po vyhlášení nezávislosti Kosova v roce 2008 část vnitřně přesídlených v Srbsku i Kosovu stále vyjadřovala vůli a přání se vrátit. Nicméně výzkum provedený Dánskou radou pro uprchlíky v roce 2009 ukazuje, že většina vysídlenců v Srbsku by upřednostnila trvalé usazení v Srbsku před návratem. Přesto vůle k návratu byla několikanásobně vyšší u srbských vysídlenců než u vysídlenců příslušících ke komunitám Romů, Egyptanů a Aškali, z nichž více jak 90 % vyjádřilo přání v Srbsku zůstat.¹⁶⁰ Odpovědi na stejnou otázku mezi vysídlenci v Kosovu se zásadně lišily mezi Srby, dalšími menšinami a Albánci. Více než 90 % vnitřně přesídlených Albánců by se rádo vrátilo do svého místa původu, přičemž pouze 34 % Srbů a 47 % vysídlenců příslušící k dalším menšinám by zvolilo tuto možnost.¹⁶¹ Tato čísla znamenala, že do budoucna politika ve vztahu k vnitřnímu přesídlená by již neměla být zaměřena pouze na návrat, nýbrž by měla také odpovídat na potřebu zintenzivnit integrační snahy v místě přesídlení. Tato statistika také naznačuje, že v Kosovu nebyly vytvořeny podmínky pro úspěšný návrat.

4.1. Výsledky návratové politiky

Během let 2000-2007 se uskutečnilo 17.821 menšinových návratů,¹⁶² z nichž více jak dvě třetiny představovaly návraty vnitřně přesídlených osob.¹⁶³ Největší počet návratů byl uskutečněn v roce 2003, přičemž od roku 2004 byl zaznamenán kontinuální pokles vykonaných návratů.¹⁶⁴ V roce 2005 dokonce více osob opustilo Kosovo, než se jich do Kosova vrátilo. Z tohoto důvodu většina literatury pojednává o návratech do roku 2004. Monitorující zprávy OBSE a UNMIK, které sledovaly implementaci plánů v případě Obecních návratových strategií, indikovaly, že obce se spíše zdráhaly převzít aktivní

¹⁶⁰ Danish Refugee Council, „IDPs from and within Kosovo,“ 28.

¹⁶¹ Danish Refugee Council, „IDPs from and within Kosovo,“ 45.

¹⁶² UNMIK, „Kosovo in June 2008“ 5.

¹⁶³ IDMC, „Kosovo: Need to support minority communities,“ 8.

¹⁶⁴ UNMIK, „Kosovo in June 2008,“ 5.

iniciativu v návratové politice, a proto se nepodařilo realizovat návratové programy, které by prolomily stagnaci a úbytek návratů v předchozích čtyřech letech. Podle OBSE tyto strategie spíše představovaly sérii prohlášení a potřeb bez konkrétních plánů a cílů, kterými by bylo potřeba se v daném časovém horizontu řídit.¹⁶⁵

Návraty probíhaly téměř výhradně do venkovských mono-etnických oblastí, ve kterých byla interakce mezi většinovým a menšinovým etnikem velice omezena.¹⁶⁶ Intenzita návratů se ale v každém regionu lišila. Jelikož obce hrály zásadní roli ve formování návratových a reintegračních projektů, byli to politici, kteří stáli v čele těchto samosprávných jednotek, jejichž postoj k návratům se přímo projevil na realizaci návratové politiky. Mnoho z nich totiž návratovou politiku nepodporovalo či jí dokonce oponovalo a obecní iniciativa v návratových projektech byla velice omezená.¹⁶⁷ Přitom UNMIK a PISG nedisponovaly žádnými nástroji, které by jim umožnily uložit sankce na ty entity, které odmítaly spolupracovat.¹⁶⁸ Závislost postoje politických elit k návratům a po návratové integraci se tak v praxi projevila zejména v regionech Mitrovica/ě a Gnjilane/Gnjilan, kde bylo uskutečněno nejvíce poválečných návratů, ale jejich povaha byla značně odlišná.¹⁶⁹

V regionu Mitrovica/ě byly návraty silně poznamenány politickými kalkulacemi místních srbských politických elit, které zpravidla odmítaly úzce spolupracovat s orgány mezinárodní správy a dočasnými samosprávnými institucemi. Paralelní instituce, dlouho podporované vládou v Bělehradě, využily návraty k získání kontroly této části Kosova a favorizovaly pouze srbské návraty.¹⁷⁰ Oblast na sever od řeky Ibar se tak stala oblastí s nejsložitější situací pro uskutečnění menšinových, v tomto případě albánských, návratů.¹⁷¹

V regionu Gnjilane/Gnjilan naopak tamní političtí představitelé sami aktivně podporovali návraty již v době nedlouho od ukončení konfliktu.¹⁷² Ačkoli v tomto regionu byly v prvních poválečných letech podmínky pro návrat výrazně přívětivější v porovnání s ostatními částmi Kosova, zdá se, že politická vůle k podněcování návratů v samotném Gnjilane/Gnjilan od roku 2004 klesla, protože podle zpráv OBSE v Gnjilane/Gnjilan

¹⁶⁵ OBSE, „Eight Years after: Minority Returns and Property Restitution in Kosovo,“ (OBSE Mise v Kosovu, Department of Human Rights, Decentralization and Communities, červen 2007), 22, <http://www.osce.org/kosovo/26322> (staženo 26.3.2013).

¹⁶⁶ Norwegian Refugee Council, „IDPs from Kosovo,“ 24.

¹⁶⁷ OBSE, „Municipal Responses to Return,“ 3.

¹⁶⁸ Jenne, „Ethnic Barriers to Reintegration, 387.

¹⁶⁹ UNMIK, „Kosovo in June 2008,“ 5.

¹⁷⁰ Jenne, „Ethnic Barriers to Reintegration,“ 384.

¹⁷¹ Norwegian Refugee Council, „IDPs from Kosovo,“ 25.

¹⁷² „Kosovo: Return to Uncertainty,“ 15.

nevznikla žádná strategie na realizaci původních návratových plánů z roku 2004 a tudíž ani žádný výraznější pokrok v tomto ohledu.¹⁷³

Oblastmi, kde byly zaznamenány výraznější návraty, byla okolí měst Prizren/Prizreni, Peć/Peja a zvláště pak Štrpce/Shtërpcë.¹⁷⁴ Některé oblasti, jako například severní Mitrovica a Djakovica/Gjakovë, stále zůstávaly pro potenciální navrátilce z řad menšin natolik nebezpečné oblasti, že pro ně bylo téměř nepředstavitelné se do těchto oblastí vrátit.¹⁷⁵ Nikomu z Romů, kteří byli v roce 1999 vysídlení z jižní Mitrovica, se nepodařilo vrátit, a tak většina z nich zůstala v nehostinných a nedůstojných podmínkách táborů pro vnitřně přesídlené v regionu Mitrovica/ě severně od řeky Ibar.¹⁷⁶ Tyto ukazatele také indikují, že podmínky pro návrat a trvalá řešení jsou značně rozdílné v severním a jižním Kosovu. Burema zastává názor, že v některých oblastech jižního Kosova vzniklo prostředí nenásilné koexistence mezi etniky, a proto tam byli vysídlení ochotni se zapojit do návratových programů.¹⁷⁷ Burema navíc také poukazuje na to, že nejmenší počet návratů do města Djakovica/Gjakovë také může být způsoben tím, že město bylo během války poznamenáno silnými boji.¹⁷⁸

Nízký počet návratů není jediným ukazatelem neúspěchu návratové politiky, nepodařilo se dosáhnout ani udržitelnosti návratů. Podle IDMC lze pouze asi pět tisíc z těchto návratů označit za udržitelné.¹⁷⁹ Míra nezaměstnanosti, která v průměru dosahovala více jak 40 %, byla ještě vyšší mezi navrátilci a příslušníky menšin.¹⁸⁰ Navrátilci proto v mnoha případech raději své domovy znovu opustili a uchýlili se k druhotné, tentokrát, ekonomické migraci do jiných částí Kosova nebo úplně opustili tento region.¹⁸¹ Navíc problém s integrováním menšin do kosovské společnosti, zejména Srbů a Romů, jejichž práva byla dennodenně porušována, přetrvával. To se týkalo i Albánců na severu Kosova.¹⁸² Podle závěrů studie Julie Hinz, která učinila průzkum mezi navrátilci srbského obyvatelstva, nebyl návrat srbských vysídlených udržitelný. Nicméně jisté pozitivní atributy v tomto ohledu lze nalézt u

¹⁷³ OBSE, „Planning and Implementation,“ 6.

¹⁷⁴ Norwegian Refugee Council „IDPs from Kosovo,“ 24.

¹⁷⁵ Country of Return Information (CRI) Project, „Country Sheet: Kosovo,“ (leden 2009), 23, <http://www.refworld.org/cgi-bin/telex/vtx/rwmain?docid=49afa13a1c> (staženo 26.4.2013).

¹⁷⁶ HRW, „Kosovo: Poisoned by Lead,“ 28.

¹⁷⁷ Lars Burema, „Reconciliation in Kosovo, A Few Steps Taken, A Long Road Ahead,“ *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 11, č. 4 (duben 2012), 13.

¹⁷⁸ Burema, „Reconciliation in Kosovo,“ 21.

¹⁷⁹ IDMC, „Kosovo: Need to support minority communities,“ 8.

¹⁸⁰ UNMIK, „Kosovo in June 2008,“ 20.

¹⁸¹ Vathi a Black, „Migration and Poverty Reduction in Kosovo,“ 14.

¹⁸² Fond za humanitarno pravo, „Etničke zajednice na Kosovu u 2007. i 2008.,“ *Edicija: Pod lupom*, (říjen 2008), 101-102, http://hlc-rdc.org/uploads/editor/file/etnicke_zajednice_2007-2008.pdf (staženo 26.4.2013).

těch navrátilců, kteří se po návratu spojili či angažovali se srbskými paralelními institucemi. Na druhou stranu tyto návraty žádným způsobem nepřispěly k re-integraci navrátilců do kosovské společnosti a neumožnily jim navázat běžný kontakt a dialog s albánským obyvatelstvem.¹⁸³

4.2. Příčiny omezeného úspěchu

Celý komplex příčin způsobil, že UNMIK neuspěl ve své snaze zajistit menšinové a udržitelné návraty vysídlených osob ze Srbska a Kosova v době před jednostranným vyhlášením nezávislosti Kosova a následným omezením své působnosti na poli post-konfliktní rekonstrukce v této oblasti.

Největší překážkou pro pokračování návratového procesu, který byl nadějně nastartován v roce 2003, byly důsledky březnových nepokojů z roku 2004, které způsobily zhoršenou bezpečnostní situaci a omezení svobody pohybu menšin. Ani v době nevyššího počtu návratů bezpečnostní situace v tomto ohledu nebyla dostatečná, přesto se návraty mohly uskutečnit pod dozorem KPS a mezinárodní policie UNMIK. Selhání mezinárodního společenství v Kosovu zabránit březnovým násilnostem a pronásledování menšinového obyvatelstva mělo zásadní dopad na vůli jednotlivců se vrátit do svých domovů.¹⁸⁴ Ačkoli se během následujícího období podařilo bezpečnostní situaci stabilizovat a rozšířit možnosti svobody pohybu se zavedením humanitárního přepravního systému, další faktory se podílely na postupném snižování intenzity návratů.¹⁸⁵ V ekonomické a sociální sféře se také nepodařilo dosáhnout podmínek, které by motivovaly vnitřně vysídlené osoby k návratu. Naopak nedostatek pracovních příležitostí, omezené možnosti dlouhodobého zajištění důstojného živobytí a limitovaný přístup k sociálním službám obecně představují spíše push faktory.¹⁸⁶ Motivace jednotlivců k návratu tak byla velice nízká.

Dále je nutné zmínit, že celá návratová infrastruktura se potýkala se špatnou koordinací aktivit jednotlivých institucí.¹⁸⁷ Nejzávažnějším se v tomto směru jeví selhání spojit restituční mechanismy s návratovými projekty. Přestože byl v *Manuálu pro udržitelný návrat* zdůrazňován význam rekonstrukce bytové výstavby a napravení vlastnických práv, jejichž přímá souvislost s návratovým procesem byla explicitně rozvinuta v *Revidovaném manuálu*, přímá spolupráce mezi HDP/HPCC a ORC nebyla zavedena. Restituční

¹⁸³ Hinz, „Is the Return of Kosovo Serbs to their Homes Sustainable?“ 22.

¹⁸⁴ Norwegian Refugee Council, „IDPs from Kosovo,“ 24.

¹⁸⁵ Rada Evropy, „Progress Report,“ 18.

¹⁸⁶ OBSE, „Municipal Responses to Return,“ 2.

¹⁸⁷ Vahti a Black, „Migration and Poverty Reduction in Kosovo,“ 14.

mechanismy se tak *de facto* staly procesy oddělenými od návratové politiky a rozhodnutí HPCC byly spíše administrativním procesem než konáním, které skutečně motivovalo vysídlence k návratu.¹⁸⁸ V mnoha případech již majetek fyzicky neexistoval nebo byl záměrně zničen při odchodu nelegálních obyvatel.¹⁸⁹ Navíc tempo restitučního procesu po překonání prvotních nezdarů zdaleka neodpovídalo realitě kosovské společnosti. Po vydání rozhodnutí o navrácení majetku měli vysídleni pouze čtrnáct dní na uskutečnění návratu.¹⁹⁰ Jelikož ostatní okolnosti pro úspěšný a udržitelný návrat, jak bylo zmíněno výše, nebyly naplněny, vysídleni raději svůj majetek prodali, čímž se v podstatě trvale zřekli možnosti na návrat do svého místa původu. Jen necelých 18 % ze všech případů si skutečně požádalo o převedení majetku do svého vlastnictví.¹⁹¹

Na neúspěchu návratové politiky se podílely i další faktory, jejichž analýza a přímý dopad na proces návratů přesahuje možnosti této studie. Například zdráhavý postoj mezinárodního společenství k souzení válečných zločinců měl dopad na eventuální proces usmíření, který i tak v Kosovu téměř neprobíhal.¹⁹² Právě postupné vyrovnávání se s minulostí na místní ale i celospolečenské úrovni by mohlo usnadnit návraty tím, že se částečně uvolní napětí v mezietnických vztazích a navrátilci by čelili menší míře diskriminace v jejich denním styku například s institucemi.¹⁹³

4.3. Vliv současného diskurzu

Mírová operace UNMIK v letech 1999-2008 byla jednou z nejkompexnějších misí budování míru pod dozorem OSN, která byla do té doby zahájena. Vybudování stabilně fungujících institucí a společnosti v Kosovu bylo vnímáno jako element zajištění mezinárodního míru a bezpečnosti. Z obavy před šířením konfliktu do dalších částí Evropy byla Kosovu z mezinárodního hlediska věnovaná značná pozornost,¹⁹⁴ proto cílem poválečné rekonstrukce v Kosovu bylo zabránit obnovení mezietnického násilí a najít řešení pro ekonomické, sociální a politické problémy podílející se na příčinách kosovského konfliktu.¹⁹⁵ Návrat jak uprchlíků tak vnitřně přesídlených osob se stal neoddelitelným procesem od post-

¹⁸⁸ Smit, „Housing and Property Restitution“ 64.

¹⁸⁹ Ibidem, 76.

¹⁹⁰ Smit, „Property Restitution,“ 196.

¹⁹¹ OBSE, Eight Years after,“ 27.

¹⁹² Burema, „Reconciliation in Kosovo,“ 14-22.

¹⁹³ Ibidem, 8.

¹⁹⁴ Gezim Visoka a Grace Bolton, „The Complex Nature and Implifications of International Engagement after Kosovo's Independence,“ *Civil Wars* 13, č. 2 (Červen 2011), 190.

¹⁹⁵ CDA Collaborative Learning Projects, „Has peacebuilding made a difference in Kosovo? 10.

konfliktní rekonstrukce celé společnosti. Silný důraz na návratovou politiku¹⁹⁶ se také projevil snahou implementovat do praxe nejnovější poznatky v oblasti problematiky vnitřního přesídlení v rámci poválečné rekonstrukce. Toto úsilí se podle mé analýzy konkrétně odrazilo v následujících aspektech návratové politiky: důraz na menšinové návraty již od zahájení návratové politiky, explicitně garantované právo na *udržitelný* návrat, a řešení vlastnických práv jako proces neoddělitelně spojený s realizací návratu.

4.3.1. Důraz na menšinové návraty

Z předchozí kapitoly tak lze jednoznačně vyvodit, že mezinárodní správa v Kosovu považovala řešení vnitřního přesídlení za nezbytný předpoklad k trvalému míru ve společnosti, protože k návratu bylo nutné zároveň garantovat rovné postavení menšin a zahájit dialog mezi jednotlivými etniky. Ve snaze znovuvytvořit multietnickou společnost, která byla předpokladem pro mírové soužití, vnitřní přesídlení mělo být řešeno zejména za pomoci menšinových návratů, které byly již od počátku mírové operace UNMIK považovány za hlavní měřítko úspěchu poválečné rekonstrukce společnosti.¹⁹⁷ Lze se tedy domnívat, že zde se projevil předpoklad, že proces návratu může pozitivně přispět ke znovuvytvoření mezietnických vazeb, a proto UNMIK v počátku mise podporoval pouze návraty do místa původu tak, aby se obnovily smíšené oblasti, které existovaly před válkou. Navíc zde hrála roli snaha předejít politickým kalkulacím v oblasti návratů.

Nicméně tato myšlená depolitizace celého procesu byla vystavěna na jiném politickém konceptu, tedy vytvoření multietnického Kosova viděno z perspektivy západoevropských hodnot,¹⁹⁸ jehož reálné základy v kosovské společnosti byly minimálně diskutabilní, či podle některých vyjádření neexistovaly vůbec.¹⁹⁹ Například Jelena Anžujská si ve své studii všímá toho, že v Kosovu před válkou neexistovala společnost takového multietnického charakteru, který existoval například v předválečné Bosně a Hercegovině.²⁰⁰ Naopak, kosovská společnost byla silně zatížena politickou opresí a nucenou migrací probíhající již od osmdesátých let a následným politickým vývojem v letech devadesátých, které byly do jisté míry příčinami této koexistence, nikoli soužití, srbského a albánského etnika.²⁰¹

¹⁹⁶ Zana Vathi a Richard Black, „Migration and Poverty Reduction in Kosovo,“ *Working Paper C12*, (Brighton, the Development Research Centre on Globalisation, Migration and Poverty, University of Sussex, únor 2007), 15, <http://r4d.dfid.gov.uk/PDF/Outputs/MigrationGlobPov/WP-C12.pdf> (staženo 30.3.2013).

¹⁹⁷ UNMIK, „Manual for Sustainable Return,“ Part I, 2.

¹⁹⁸ Anita McKinna, „Kosovo: The International Community’s European Project,“ *European Review* 20 č.1 (únor 2012): 10-22.

¹⁹⁹ Mark Winther, „Kosovo: A Gordian Knot,“ *Baltic Security and Defence Review* 9 (2007), 84.

²⁰⁰ Norwegian Refugee Council, „IDPs From Kosovo,“ 26.

²⁰¹ Winther, „Kosovo: A Gordian Knot,“ 82, 84.

Také silným důrazem na menšinové návraty a upřednostněním pouze jedné kategorie příjemců přímé pomoci orgánů UNMIK dal tento mezinárodní orgán v první fázi jasně najevo, že cílem jeho aktivit je zvrátit důsledky války, které se tak silně projevíly na etnickém složení této oblasti. Až neúspěch této politiky jej v roce 2006 přiměl ke zmírnění tohoto přístupu, který tak reflektoval mimo jiné skutečnost, že mnoho vysídlenců se nebylo z mnoha důvodů ochotno vrátit do místa původu. Ti raději zvolili integraci v místě vysídlení nebo relokaci do míst, kde se cítili bezpečněji a nebyli vystaveni diskriminaci na základě svého etnického původu. Přihlédneme-li také k relativně dlouhé době, která od vysídlení uběhla, je logické, že motivace k návratům postupně klesala.²⁰² UNMIK proto rozšířil spektrum podporovaných návratů a podpořil usnadnění integrace v místě přesídlení. Tento přístup lépe aplikoval *Hlavní principy v oblasti vnitřního přesídlení*, podle kterých mají zodpovědné orgány povinnost vytvořit podmínky umožňující i integraci či relokaci.²⁰³ Tato politika také více odpovídala realitě poválečného Kosova, protože tamní životní podmínky zdaleka nedosahovaly parametrů vyžadovaných pro uskutečnění návratu menšin, a proto vysídlení preferovali rozdílná trvalá řešení v závislosti na místě přesídlení a etnické skupině, ke které příslušely.²⁰⁴ Nicméně tento přístup nepřesáhl rétorickou rovinu, protože nebyly vytvořeny konkrétní postupy k zajištění asistence v jiném místě než v místě původu.²⁰⁵

4.3.2. Udržitelnost návratů

Veškeré dokumenty návratové politiky v poválečném Kosovu zdůrazňovaly právo vysídlenců na návrat, který bude *udržitelný*. V reakci na zkušenosti z dřívějších poválečných operací a návratů vysídlenců, které často nevedly k trvalému usazení a kvalitnímu životu v místě původu,²⁰⁶ se mise UNMIK pokusila navrhnout takovou návratovou politiku, v jejímž jádru by převládal kvalitativní rozměr návratů nad kvantitativním.

Z tohoto důvodu měly být návraty iniciované tzv. zdola, tedy ze strany vysídlenců a přijímajících komunit tak, aby obě skupiny byly na návrat dostatečně připravené a návrat neměl negativní dopad na mírový proces. Společně s Obecními a Regionálními pracovními skupinami byly hlavními instrumenty k navázání kontaktu mezi vysídlení a většinovým

²⁰² Julia Hinz, „Is the Return of Kosovo Serbs to Their Homes Sustainable?“ 1, <http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/LSEE/PDF%20Files/PhD%20Symposium/Papers/Hinz.pdf> (staženo 30.3.2013)

²⁰³ Deng, „Guiding Principles,“ Princip č. 28, 493.

²⁰⁴ Danish Refugee Council, „IDPs from and within Kosovo,“ 28, 45.

²⁰⁵ OBCE, „Eight Years after,“ 20.

²⁰⁶ Viz. Black a Gent, „Sustainable Return,“ 15-36.

obyvatelstvem a získání relevantních informací o místě původu tzv. *Go-and-See* a *Go-and-Inform* návštěvy, nicméně podle výzkumu provedeného v roce 2009 pouze asi jedna třetina vnitřně přesídlených Srbů pobývajících v Srbsku se již v minulosti účastnila nějaké *Go-and-See* návštěvy.²⁰⁷ Ani spolupráce Obecních a Regionálních pracovních skupin s vysídleným obyvatelstvem nebyla dostatečná. Tyto orgány operovaly na území Kosova, a proto pro většinu vysídlenců přebývajících na území Srbska a Černé Hory bylo nemožné či minimálně velice složité se těchto setkání účastnit či vůbec tyto skupiny kontaktovat.²⁰⁸ Nicméně dosah byl neuspokojivý i v některých částech Kosova. Podle průzkumu z roku 2004, vedeného mezi vysídlenci v severním Kosovu v oblastech Mitrovica/Mitrovicë, Zvečan/Zveçan, Leposavić/q, Zubin Potok, až 83 % z nich nikdy o těchto skupinách neslyšelo.²⁰⁹

Po nepokojích v březnu 2004 bylo však jasné, že tato politika nevedla k úspěšnému navázání dialogu mezi národnostními skupinami a že takto vyhocené vztahy do budoucna zhorší vyhlídky na ekonomickou i sociální integraci potenciálních navrátilců. Právě posílení iniciativy obcí a zahájení obecních návratových strategií v roce 2006 mělo usnadnit vykonávání návratových a re-integračních projektů, které by odpovídaly potřebám konkrétní skupině navrátilců a přijímající komunity. Nicméně zástupci vysídlenců se podíleli na procesu přijímání obecních návratových strategií v méně než polovině zainteresovaných obcí.²¹⁰ Podle OBSE byl navíc výběr příjemců pomoci často rozhodován *ad hoc* podle vůle místní politických sil, a ne vždy byly respektovány principy transparentnosti a nediskriminace.²¹¹

Pomocí rozvojových projektů, které byly přímo soustředěny na navrátilce, se také mezinárodní společenství pokoušelo zajistit udržitelnost návratů. Rozvojové projekty se rozšířily zejména se zahájením programu SPARK (Sustainable Partnership for Assistance to Returns to Kosovo) v roce 2005, který sloužil potřebám organizovaných i spontánních navrátilců. Projekty SPARK zasahovaly do několika sektorů života navrátilců ale i obcí. Zaměřovaly se v první řadě na pomoc při opravě bytové výstavby. Dále pak byly realizovány aktivity s cílem pomoci navrátilcům si zajistit živobytí a nalézt ekonomické uplatnění. Ve spolupráci s obecními orgány také SPARK poskytoval nefinanční pomoc na komunitní projekty ve smíšených obcích.²¹²

²⁰⁷ Danish Refugee Council, „IDPs from and within Kosovo,“ 29.

²⁰⁸ ICG, „Return to Uncertainty,“ 30.

²⁰⁹ IDP Information Center, „Analyses and Report,“ 3.

²¹⁰ OBSE, „Planning and Implementation,“ 8.

²¹¹ OBSE, „Planning and Implementation,“ 19.

²¹² UNDP, „Sustainable Partnership for Assistance to Minority Returns to Kosovo: SPARK Individual Returns,“ (prosinec 2007), stránky nečíslovány, http://www.kosovo.undp.org/repository/docs/Results_individual_returns.pdf (staženo 5.5.2013).

4.3.3. Navrácení majetku

Otázka vyřešení vlastnických sporů, jak již bylo řečeno v teoretické kapitole, se ukázala jako jeden z klíčových aspektů reálného naplnění práva vysídlených osob na návrat do míst původu. Restituční mechanismy musely být zařazeny také do poválečných aktivit mise UNMIK, protože míra destrukce bytové výstavby a nejasnosti ohledně majetkových vlastnických práv představovaly komplexní problém. Z toho důvodu bylo již zpočátku jasné, že návrat vnitřně přesídlených osob bude muset být spojen s řešením vlastnických sporů a fyzické rekonstrukce jako takové. Na toto téma byly publikovány poměrně detailní a rozsáhlé studie, jejichž výsledky nicméně bez pochyb indikují, jak bylo také výše osvětleno, že návrat majetku měl značně limitovaný vliv na proces návratu a jeho eventuální udržitelnost.²¹³

Působnost HPD/HPCC oficiálně vysídlelcům garantovala právo si legálně nárokovat svůj majetek a poté ho převzít. Aplikace *Pinheirových principů*, které udělují vysídlelcům také právo na kompenzaci majetku, nebyla v Kosovu realizována v jejich plném znění.²¹⁴ V případě, že se původní majitelé nemohli do svého obydlí z nejrůznějších důvodů vrátit nebo byl jejich majetek zničen, vysídlelci neměli nárok na jakoukoli kompenzaci tohoto majetku. Ačkoli orgány HPD/HPCC zpočátku zvažovaly možnost zavést opatření, která by umožňovala finanční či nefinanční kompenzaci takového majetku, nikdy tato eventualita nebyla schválena. Naturální restituce zůstala jedinou možností, jak plně nabýt svá práva na zabavený majetek.²¹⁵ To pravděpodobně vysvětluje, proč otázka bydlení stále zůstávala nejčastěji zmiňovaným problémem v případě potenciálního návratu mezi všemi vysídlelci,²¹⁶ přestože téměř všechny majetkové nároky byly administrativně vyřešeny.

²¹³ Viz. Výše zmíněné práce Anneke Smit a Leopolda Carlowitze.

²¹⁴ Carlowitz, „Settling Property Issues,“ 547.

²¹⁵ Smit, „The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons,“ 83.

²¹⁶ Danish Refugee Council, „IDPs from and Within Kosovo,“ 29, 46.

Závěr

Vnitřní přesídlení je palčivou otázkou všech občanských konfliktů. Osoby, které byly vyhnány ze svých domovů, přesto z různých důvodů nepřekročily hranice státu, tvoří zvláště zranitelnou složku poválečné společnosti. Důsledky této nucené migrace se mezinárodní společenství zabývá od konce studené války, nicméně první mezinárodní standardy *Hlavní principy v oblasti vnitřního přesídlení* byly přijaty až v roce 1998. Od té doby se otázky řešení vnitřního přesídlení začaly objevovat jako nedílná součást post-konfliktních rekonstrukčních snah. V Kosovu bylo řešení vysídlení společně s obnovou multietnické společnosti součástí nejdůležitějších cílů mise UNMIK.

Zařazení problematiky vnitřního přesídlení do poválečných mírových operací vzniklo z předpokladu, že náprava těchto válečných křivd je neoddělitelně spojena s dosažením trvalého míru ve společnosti, protože interakce mezi navrátilci a zbylým obyvatelstvem v rámci multietnické společnosti snižuje polarizaci komunit. Návrat vysídlelců je tedy pro rekonstrukci společnosti z hlediska tohoto diskurzu nejžádanější varianta, přestože mezinárodní principy garantují vysídlelcům i právo na relokaci do jiného místa v zemi nebo integraci v místě přesídlení jako další varianty trvalého řešení. Nicméně praxe návratových politik ukázala, že pro takový úspěch je nutné, aby návraty byly udržitelné. Jinak řečeno, navrátilcům musí být v místě návratu poskytnuty takové podmínky, které jim umožní rovnocenné zapojení do společnosti z hlediska ekonomického i sociálního a možnosti re-integrace do komunity, do které se vrací. Za tímto účelem poválečná rekonstrukce zahrnuje širokou škálu aktivit generující právě tyto podmínky. Zajištění bezpečného prostředí, vládu práva, navrácení majetku vysídlelcům a podpora ekonomického a sociálního rozvoje společnosti se v tomto ohledu jeví jako nejdůležitější, protože tyto podmínky zároveň motivují vysídlelce k návratu.

Podle mé analýzy se o tyto předpoklady opírala i politika řešení vnitřního přesídlení v Kosovu. Protože poválečné vysídlení v Kosovu změnilo etnické rozložení společnosti v této oblasti a značně ztížilo postavení menšin v kosovské společnosti, cílem mezinárodní správy v Kosovu bylo znovuvytvoření multietnické společnosti, čehož se mělo mimo jiné dosáhnout pomocí návratů vnitřně přesídleného obyvatelstva. Tím, že většinu vysídlených tvořilo menšinové obyvatelstvo, které se v důsledku dvou vysídleneckých vln přesunulo buď do Svazové republiky Jugoslávie či do etnicky homogenních oblastí a enkláv v Kosovu, řešení vnitřního přesídlení představovalo významnou složku v poválečné rekonstrukci společnosti.

Principy návratové politiky byly stanoveny dokumenty *Právo na udržitelný návrat* z května 2002 a *Manuál pro udržitelný návrat* z ledna 2003. Dle *Hlavní principy v oblasti vnitřního přesídlení* se staly normativním základem všech politik spojených s návratem. Tyto dokumenty garantovaly právo na udržitelný návrat do místa původu všem skupinám vysídleného obyvatelstva. Podpora pouze návratů do místa původu tak reflektovala snahu znovuvytvořit multietnickou společnost, která z pohledu mezinárodní mise zaručovala mírové soužití všech skupin obyvatelstva. Z těchto dokumentů lze také usoudit, že UNMIK již reflektoval potřebu zajistit nejen návrat samotný, ale také re-integraci navrátilců do společnosti a sledovat jejich uplatnění v období po návratu. Důraz na udržitelnost návratů se rozvinul v návaznosti na zapojení rozvojových projektů do návratové politiky v rámci nových opatření *Revidovaného manuálu pro udržitelný návrat* z roku 2006. Tento dokument v jistém smyslu vznikl jako reakce na neúspěch předchozí politiky a na komplikace uskutečnění návratů, které způsobily etnické nepokoje v březnu 2004. Návratová politika byla navržena takzvaně zdola, k návratům mělo docházet z iniciativy vysídlelců a přijímajících obcí. Obecní pracovní skupiny a Obecní návratové strategie vytvářely základ návratových plánů. Další důležitou součástí návratové politiky tvořily restituční mechanismy. Navrácení majetku vysídleným vlastníkům tak bylo považováno za předpoklad návratu.

Vzhledem ke skutečnosti, že se nepodařilo zajistit návrat ani jedné desetiny z vnitřně přesídlených osob, lze návratovou politiku do konce roku 2007 zhodnotit jako neúspěšnou. Důsledky procesů pohybu obyvatel v průběhu sledovaných let *de facto* způsobily rozdělení Kosova. Severní část Kosova, kde žijí téměř výhradně Srbové, se v podstatě etnicky homogenizovala. Z pohledu návratové politiky nejen že UNMIK nedosáhl cíle vytvoření multietnického Kosova, jehož uskutečnitelnost byla v reakci na poválečný vývoj kosovské společnosti mnohokrát zpochybněna, mezinárodní správa tak nedokázala zabránit ani opaku. Návraty, které se uskutečnily, většinou probíhaly do etnicky homogenních nebo separovaných oblastí. Oficiální znovunabytí majetku často nevedlo k fyzickému návratu vysídlelců, protože ke skutečnému nároku na majetku došlo pouze asi v 18 % případů. Slabá koordinace mezi restitučními procesy a Obecními pracovními skupinami či dalšími zainteresovanými aktéry nevedla k propojení návratových plánů společně s navrácením majetku.

Přestože UNMIK navrhl návratovou politiku, která vycházela z teoretických předpokladů a z dřívějších zkušeností, nepodařilo se návratové plány přerodit do praxe a spojit je s dalšími aktivitami poválečné obnovy. Nepodařilo se nejen dostatečně motivovat vysídlelce k návratu ale také nalézt prostředky, které by přesvědčily politické představitele jednotlivých oblastí k podpoře návratů. Vzhledem k obecně vysoké míře nezaměstnanosti

v Kosovu, omezené svobodě pohybu menšin a druhotnému postavení příslušníků menšin v kosovské společnosti, lze konstatovat, že v Kosovu nebyly vytvořeny podmínky pro udržitelný návrat. Nicméně vycházíme-li z kritérií udržitelnosti návratů, které byly stanoveny v *Manuálu pro udržitelný návrat*, je velice složité zhodnotit, jestli lze uskutečněné návraty označit za udržitelné, jelikož by to vyžadovalo komplexní analýzu mezi-etnických vztahů a soci-ekonomických aspektů života navrátilců. Tato případová studie také jasně potvrzuje, že návratová politika není oddělenou problematikou od dalších procesů poválečné obnovy, nýbrž že její úspěch je přímo spojen s dalšími aktivitami budování míru.

Summary

This thesis provided an analysis of the theoretical underpinnings of the contemporary discourse on internal displacement and its addressing within the post-conflict reconstruction efforts. Following the theoretical background, the thesis explored in depth the return policy with respect to the internally displaced persons in post-conflict Kosovo during the years 1999-2008. In doing so, this paper analysed how the theoretical assumptions and previous practice was applied on and shaped the return policy envisaged by the United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), the international body governing the territory of Kosovo at the time. In addition, this thesis assessed the results of the return policy in the respective period and examined the fundamental reasons behind the outcomes.

The first and theoretical part served as a background for the following case study. It dealt with the definitions of post-conflict peace activities and definitions of internal displacement. Moreover, this part explored the motivations that rested behind one's wish to return. These motivations include issues such as the economic prospects, possession of property and the rule of law in the place of origin which must be tackled with within the post-conflict peace operations. Moreover, in order to create an environment suitable for sustainable return, the development and income generating projects should be undertaken together with a promotion of inter-ethnic dialogue.

The second and third parts are dedicated to the description of the internal displacement in Kosovo that followed after the official end of the Kosovo war and the return policy design and its principles envisaged by UNMIK. The clashes between ethnic communities in Kosovo did not terminate with the cessation of fighting, however, the ethnic violence after June 1999 resulted in the first wave of internal displacement of more than 220.000 persons. Ethnic minorities, such as Serbs, Roma, Ashkaeli, Egyptians, the Gorani population and Slavic Muslims, were victims of this displacement. The second wave of displacement took place in March 2004 as a result of ethnic riots against Serbs and Roma population. It to a certain degree deepened a separation between ethnic communities in Kosovo. They were forced to flee their homes from multi-ethnic communities to mono-ethnic areas and enclaves within Kosovo or to the territories of Serbia and Montenegro. As this forced migration considerably changed composition of the ethnic communities throughout Kosovo, the return of internally displaced persons was considered as inextricably linked with post-conflict reconstruction. The return documents such as *Right to Sustainable Return* and *Manual for Sustainable Return*

granted a right to sustainable return to all displaced in order to rebuild multi-ethnic Kosovo. It created rather decentralised return policy infrastructure with the emphasis on the bottom-up approach. The sustainability of returns was even more accentuated in the *Revised Manual for Sustainable Return* adopted in 2006 which stressed importance of development and community reintegration projects for returnees. The return and reconstruction of housing was also addressed.

The analytical part of the case study explored how the theoretical assumptions and practice from previous peace operations were applied to return policy in Kosovo. Firstly, from the outset of the mission UNMIK considered minority returns as a benchmark for the success of the return policy. UNMIK regarded minority returns as a means to rebuild a multi-ethnic society in Kosovo. With this purpose, UNMIK supported merely the return to the place of origin. Secondly, all internally displaced persons regardless of their ethnicity were guaranteed the right to sustainable return. This principle is based on the assumption that the return can be successful provided the returnee is granted equal economic and social prospects within a society and is able to reintegrate into a local community. Therefore, the return plans were envisaged together with reintegration and development programmes. Thirdly, assuming that the property repossession represents a considerable motivation for return, the return policy attempted to link the return process with the property restitution mechanisms. The property restitution mechanisms resolved nearly all property claims. Despite these efforts, UNMIK repeatedly failed to promote a breakthrough in the return process, thus only very limited cases of returns occurred. There were a number of causes behind this failure. Most importantly, UNMIK did not succeed to create an environment conducive to returns, such as secure environment and economic prospects. Overall, the return policy was not linked to other activities of post-conflict reconstruction process.

Použitá literatura

Primární zdroje:

OBSE, „Eight Years after: Minority Returns and Property Restitution in Kosovo,“ (OBSE Mise v Kosovu, Department of Human Rights, Decentralization and Communities, červen 2007), <http://www.osce.org/kosovo/26322> (staženo 26.3.2013).

OBSE, Municipality Profile: Obiliq/ Obilić, (OBSE mise v Kosovu, 2006), http://www.ecoi.net/file_upload/225_tmpphpnBcznw.pdf (staženo 23.4.2013).

OBSE, „Municipal Responses to Displacement and Returns Process in Kosovo,“ (OBSE Mise v Kosovu: Department of Human Rights and Communities, listopad 2010), <http://www.osce.org/kosovo/73854> (staženo 26.3.2013).

OBSE, „Planning and Implementation of the Municipal Return Strategy in Kosovo,“ (OBSE Mise v Kosovu, Department of Human Rights, Decentralization and Communities, duben-květen 2007), <http://www.osce.org/kosovo/73854> (staženo 26.3.2013).

Odbor srbské vlády pro přípravu národní strategie, „Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno rasesjenih lica,“ (Bělehrad, duben 2002) <http://www.minrzs.gov.rs/doc/porodica/strategije/Nacionalna%20strategija%20%20izbegla%20i%20interno%20raseljena%20lica.pdf> (staženo 30.3.2013)

Rada Evropy: Komisař pro lidská práva, „Kosovo: The Human Rights Situation and the Fate of Persons Displaced from their Homes, *Zpráva Komisaře pro lidská práva Alvara Gil-Robla* (Štrasburk: 16. října 2002), <http://www.refworld.org/docid/415971228.htm> (staženo 13.1.2013)

Rada Evropy, „Progress Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in Kosovo submitted by UNMIK,“ (Štrasburk: 10. prosince 2008), http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/PDF_UNMIK_ProgressReport_en.pdf (staženo 13.1.2013).

Rezoluce Rady bezpečnosti OSN 1244, 10. června 1999

The Kosovo Property Agency (KPA), „Annual Report 2008“ (6. prosince 2009), <http://www.kpaonline.org/PDFs/01%20Annual%20Report%20eng.pdf> (staženo 30.3.2013)

The Kosovo Property Agency a Kosovo Property Directorate, „Joint Annual Report 2006,“ (prosinec 2006), <http://www.kpaonline.org/PDFs/Annual%20report%202006EngN.pdf> (staženo 30.3.2013).

UNDP (United Nations Development Programme), „Sustainable Partnership for Assistance to Minority Returns to Kosovo: SPARK Individual Returns,“ (prosinec 2007), http://www.kosovo.undp.org/repository/docs/Results_individual_returns.pdf (staženo 5.5.2013).

UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees), *Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees* (Ženeva 1951), 13-41, <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html>, staženo 25.10.2012.

UNHCR, „Global Appeal 2000 - Federal Republic of Yugoslavia,“ (1. prosince 1999), 218-224, <http://www.unhcr.org/3e2ebc120.html> (staženo 13.1.2013).

UNHCR, „Global Report 2000 – Federal Republic of Yugoslavia,“ (1. června 2001), 399-408, <http://www.unhcr.org/3e23eb747.html> (staženo 13.1.2013).

UNHCR, „Global Trends 2011,“ prezentace publikovaná na internetovém portálu UNHCR, <http://www.unhcr.org/pages/4fd9a0676.html> (staženo 22.4.2013).

UNMIK, „Kosovo in June 2008“ (Prishtinë/Priština, červenec 2008).

UNMIK, *Manual for Sustainable Return* (leden 2003), http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A5C2DEEB4D4222C3C1256DDC0034CB9E-Refugees_UNMIK_January03.pdf (staženo 13.1.2013)

UNMIK, „The Right to Sustainable Return,“ in *Manual on Sustainable Return* (leden 2003) http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A5C2DEEB4D4222C3C1256DDC0034CB9E-Refugees_UNMIK_January03.pdf (staženo 13.1.2013).

UNMIK, PISG, vláda Srbska, „Protocol on Voluntary and Sustainable Return,“ in *Revised Manual on Sustainable Return* (Prishtinë/Priština, červenec 2006), http://www.unmikonline.org/srsg/orc/documents/Manual_ENG.pdf, staženo 13.1.2013.)

UNMIK, PISG, *Revised Manual on Sustainable Return* (Priština, červenec 2006), http://www.unmikonline.org/srsg/orc/documents/Manual_ENG.pdf (staženo 13.1.2013.)

Valné shromáždění OSN, „Framework on Durable Solutions for Internally Displaced Persons,“ Zpráva Představitelů generálního tajemníka OSN pro lidská práva a vnitřně přesídlené osob Waltera Kälina přijatá Radou pro lidská práva (A/HRC/13/21/Add.4, 9. února 2010).

Sekundární zdroje

Knihy:

Belloni, R., *State Building and International Intervention in Bosnia* (Abingdon, Oxon: Routledge 2007).

Cabadová Waisová, Š., *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích* (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011).

Caplan, R., *International Governance of War-Torn Territories: Rule and Reconstruction* (Oxford: Oxford University Press 2004).

Doyle, M. W., Sambanis, N., *Making War and Building Peace: United Nations Peace Operations*, (Princeton: Princeton University Press, 2006).

Gallagher, T., *The Balkans in the New Millennium: In the Shadow of War and Peace* (Routledge: Abingdon, Oxon: Routledge, 2005).

Ilić, V., „Yugoslavia: Displacement from Kosovo. From Patronage to Self-Help“ in *Caught between the borders: Response Strategie of the Internally Displaced*, ed. Marc Vincent (London: Pluto Press, 2001), 250-265.

Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict, International Response and Lessons Learned* (Oxford: Oxford University Press, 2000).

Jastram, K., Achiron, M., *Ochrana uprchlíků: Průvodce mezinárodním uprchlickým právem* (Meziplanetární unie, 2001).

Luković, M., „Kosovska Mitrovica: Present and Past,“ in *Kosovo and Metohija: Living in the Enclave*, Serbian Academy of Sciences and Arts, ed. Dušan T. Bataković (Bělehrad: Institute for Balkan Studies, Special Editions 96, 2007), 83-107.

Paris, R., *At War's End: Building Peace after Civil Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

Ramsbotham, O., Miall, H., Wodhouse, T., *Contemporary Conflict Resolution: the prevention, management and transformation of deadly conflicts* (Cambridge, Velká Británie; Malden, Massachusetts: Polity, 2011).

Reilly, B., *Democracy in divided societies: Electoral Engineering for conflict management* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001).

Smit, A., *The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons: Beyond Restitution*, (Abingdon, New York: Routledge, 2012).

UNHCR, *The State of the World's Refugees 2006: Human Displacement in the New Millennium* (Oxford: Oxford University Press, 2006).

Voorhoeve, J., *From War to the Rule of Law: Peace Building After Violent Conflicts* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007).

Yannis, A., *Kosovo under International Administration: An Unfinished Conflict* (ELIAMEP, 2001).

Odborné články:

Ambrosso, G., „The Balkans at a Crossroads: Progress and challenges in finding durable solutions for refugees and displaced persons from the wars in the former Yugoslavia,“ *New Issues Refugee Research* č. 133 (listopad 2006): 1-13, <http://www.unhcr.org/4552f2182.html> (staženo 13.1.2013).

Burema, L., „Reconciliation in Kosovo, A Few Steps Taken, A Long Road Ahead,“ *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 11, č. 4 (duben 2012): 7-27, <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2012/Burema.pdf> (staženo 13.1.2013).

Black R., Gent, S., „Sustainable Return in Post-conflict Contexts.“ *International Migration* 44 č. 3 (srpen 2006): 15-38.

von Carlowitz, L., „Settling property Issues in Complex Peace Operations: The CPRC in Bosnia and Herzegovina and the HPD/CC in Kosovo,” *Leiden Journal of International Law* 17 č.3 (září 2004), 599-614.

Cohen, R., „The Guiding Principles on Internal Displacement: An Innovation in International Standard Setting,” *Gloval Governance* 10 č. 4 (říjen-prosinec 2004), 459-480.

Cohen R., Deng, F. M., „The Genesis and the Challenges,” 4-5, *Forced Migration Review* GP10 (prosinec 2008), <http://www.fmreview.org/FMRpdfs/GP10/GP10.pdf>, staženo 13.1.2013.

Deng, F. M., „Guiding Principles on Internal Displacement.“ *The International Migration Review*, 33 č. 2 (léto 1999): 484-493.

Hochschild, F., „It Is Better to Leave, We Can't Protect You: Flight in the First Months of United Nations Transitional Administration in Kosovo and East Timor,” *Journal of Refugee Studies* 17 č. 3 (září 2004): 286-300.

Jenne, E. J., „Barriers to Reintegration after Ethnic Civil Wars: Lessons from Minority Returns and Restitution in the Balkans,” *Civil Wars* 12 č. 4 (prosinec 2010): 370-394.

Leckie, S., „Resolving Kosovo's housing crisis: challenges for the UN Housing and Property Directorate,” *Forced Migration Review* 7 (duben 2000) 12-16.

McKinna, A., „Kosovo: The International Community's European Project,” *European Review* 20 č.1 (únor 2012), 10-22.

Perič, T., Demirovski, M., „Unwanted: the Exodus of Kosovo Roma (1998-2000), *Cambridge Review of International Affairs* 13, č. 2 (2000), 83-96.

Price, N., „Integrating 'Return' with 'Recovery': Utilising the Return Process in the Transition to Positive Peace: A Case Study of Sri Lanka,” *The Round Table* 99, č. 410 (říjen 2010): 529-545.

Sert, D. S., „Internal Displacement: Return, Property, Economy,” *International Migration* (IOM, 2010): 1-27.

Smit, A. R., „Housing and Property Restitution and IDP Return in Kosovo,” *International Migration* 44, č. 3, (srpen 2006): 63-88.

Smit, A. R., „Property Restitution and Ending Displacement in Kosovo – Coordinated Effort or at Cross-Purposes?” *Northern Ireland Legal Quarterly* 55, č. 2 (léto 2004): 182-205.

Stokić, Z., „Položaj interno raseljenih sa Kosova i Metohije,” *Nova srpska politička misao* IX, č. 1-4 (2002), 221-267.

Themnér, L., Wallenstein, P., „Armed Conflicts, 1946-2010,” *Journal of Peace Research* 48, č. 4 (červenec 2011): 525-536.

Visoka, G., Bolton, G., „The Complex Nature and Implications of International Engagement after Kosovo’s Independence,“ *Civil Wars* 13, č. 2 (Červen 2011): 189-214.

Winther, M., „Kosovo: A Gordian Knot,“ *Baltic Security and Defence Review* 9 (2007): 79-108.

Odborné studie:

Brand, M., „The Development of Kosovo Institutions, and the Transition of Authority from UNMIK to Local Self-Government,“ Projekt koordinovaný the Center for Applied Studies in International Negotiations(Ženeva, leden 2003), <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=20295> (staženo 5.3.2013).

CDA Collaborative Learning Projects, „*Has peacebuilding made a difference in Kosovo? A Study of the Effectiveness of Peacebuilding in Preventing Violence: Lessons Learned from the March 2004 Riots in Kosovo*“ (Priština: červenec 2004), 1-160, http://www.cdainc.com/cdawww/pdf/book/cdapeacebuildingreportkosovo_Pdf4.pdf, (staženo 5.3.2013)

Country of Return Information (CRI) Project, „Country Sheet: Kosovo,“ (leden 2009), <http://www.refworld.org/cgi-bin/teaxis/vtx/rwmain?docid=49afal3a1c> (staženo 26.4.2013).

CSIS, AUSA, „*Post-conflict Reconstruction: Task Framework*“ (květen 2002): 2-20. Společný projekt the Center for Strategic and International Studies a the Association of the United States Army, 1-20, <http://csis.org/files/media/csis/pubs/framework.pdf> (staženo 13.1.2013).

Danish Refugee Council, „IDPs from and within Kosovo: Vulnerabilities and Resources,“ (červen 2009), http://www.drc.dk/fileadmin/uploads/pdf/IA_PDF/West%20Balkan/IDPs%20from%20and%20within%20Kosovo.pdf (staženo 13.1.2013).

Deininger, K., Ibanez, A. M., Querubin, P., „Towards Sustainable Return Policies for the Displaced Population: Why are Some Displaced Households More Willing to Return than Others?“ (Brighton: Households in Conflict Network, University of Sussex 2004), <http://www.hicn.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/06/wp07.pdf> (staženo 13.1.2013).

European Roma and Travellers Forum, Council of Europe, „Ensuring Romani Interests in the Kosovo Status Negotiation Process,“ (Štrasburg: květen 2006), [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/67D76DA6B0C953ADC12571E60042DCC6/\\$file/ertf-kosovo-status-negotiations.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/67D76DA6B0C953ADC12571E60042DCC6/$file/ertf-kosovo-status-negotiations.pdf), staženo 23.4.2013.

Ferris, E., „*Peace, Reconciliation and Displacement*,“ publikace připravená za účelem konference *Peace and Reconciliation: Embracing the Displaced* pořádaná The Brookings Institution-University of Bern, Project on Internal Displacement ve dnech 7. - 10. července 2009, http://www.brookings.edu/~media/research/files/speeches/2009/7/07%20internal%20displacement%20ferris/0707_internal_displacement_ferris.pdf (staženo 13.1.2013).

Fond za humanitarno pravo, „Etničke zajednice na Kosovu u 2007. i 2008.“, *Edicija: Pod lupom*, (říjen 2008), 99-183, http://hlc-rdc.org/uploads/editor/file/etnicke_zajednice_2007-2008.pdf (staženo 26.4.2013).

Human Rights Watch, Kosovo: Poisoned by Lead, Health and Human Rights Crisis Mitrovica's Roma Camps, (červen 2009), http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/kosovo0609webwcover_1.pdf (staženo 26.4.2013).

IDP Information Center, „Analyses and Report: Survey conducted among IDPs in North of Kosovo,“ (Mitrovica 2004), [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/A323F53BCC246ADC802570B70059FA9F/\\$file/IDP+info+centre++Nov2004.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/A323F53BCC246ADC802570B70059FA9F/$file/IDP+info+centre++Nov2004.pdf) (staženo 24.3.2013).

IDMC, „Global Overview 2011: People Internally Displaced by Conflict and Violence,“ (Duben 2012), <http://www.internal-displacement.org/publications/global-overview-2011.pdf> (staženo 22.4.2013).

IDMC, „Kosovo: Durable solutions still elusive 13 years after conflict,“ *Profil situace vnitřního přesídlení* (10.října 2012), [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/059256A33883575EC1257A93003F6A18/\\$file/kosovo-overview-oct2012.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/059256A33883575EC1257A93003F6A18/$file/kosovo-overview-oct2012.pdf) (staženo 10.3.2013).

IDMC, „Kosovo: Need to support minority communities to prevent further displacement and allow durable solutions,“ *Profil situace vnitřního přesídlení* (22. ledna 2010), [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/40B9795F0917C33AC12576B30050402C/\\$file/Kosovo%20-%20January%202010.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/40B9795F0917C33AC12576B30050402C/$file/Kosovo%20-%20January%202010.pdf) (staženo 13.1.2013).

Internal Displacement Monitoring Center (IDMC), „Syria: No safe haven – A country on the move, a nation on the brink,“ (Srpen 2012), [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/B70DD9A70E37CE5CC1257A5D0030C955/\\$file/syria-brief-aug2012.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/B70DD9A70E37CE5CC1257A5D0030C955/$file/syria-brief-aug2012.pdf) (staženo 22.4.2013).

International Crisis Group (ICG), „Collapse in Kosovo,“ *ICG Europe Report č. 155* (Priština/Priština/Bělehrad/Brusel: 22. dubna 2004), [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/155_collapse_in_kosovo_revised.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/155_collapse_in_kosovo_revised.pdf) (staženo 13.1.2013)

ICG, „Return to Uncertainty: Kosovo's Internally Displaced and the Return Process,“ *Balkans Report N°139* (Priština/Brusel: prosinec 2002), <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/139%20-%20Return%20to%20Uncertainty%20-%20Kosovos%20Internally%20Displaced%20and%20The%20Return%20Process.pdf> (staženo 15.10.2012).

Llamarez, M., Levy, L. R., „NGOs and Peacebuilding in Kosovo,“ *Working Paper č. 13*, Center for Conflict Resolution, Department of Peace Studies, University of Bradford (prosinec 2003), <http://www.brad.ac.uk/acad/confres/papers/pdfs/CCR13.pdf> (staženo dne 13.3. 2013).

Norwegian Refugee Council, „IDPs from Kosovo, stuck between uncertain return prospects and denial of local integration“ Global IDP Project (Ženeva: 22. září 2005),
[http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/566E1087B941EB62802570B9006508C0/\\$file/Serbia%20indepth%20rep%202005.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/566E1087B941EB62802570B9006508C0/$file/Serbia%20indepth%20rep%202005.pdf) (staženo 13.1.2013).

Srpski savet za izbeglice, Jul-Oktobar 2006, Integracija kao drugočno rešenje za izbeglice i interno raseljena lica u Srbiji, (Nový Sad, červenec-říjen 2006),
http://www.nshc.org.rs/public/publikacije/ssi_integracija_2006_lat.pdf (staženo 30.3.2013).

The Brookings Institution, „Addressing Internal Displacement in Peace Processes, Peace Agreements and Peace-building,“ *Bern Project on Internal Displacement* (Září 2007), 1-88,
http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2007/9/peaceprocesses/2007_peaceprocesses.pdf (staženo 13.1.2013)

Vathi, Z., Black, R., „Migration and Poverty Reduction in Kosovo,“ *Working Paper C12*, (Brighton, the Development Research Centre on Globalisation, Migration and Poverty, University of Sussex, únor 2007),
<http://r4d.dfid.gov.uk/PDF/Outputs/MigrationGlobPov/WP-C12.pdf> (staženo 30.3.2013).

Ostatní zdroje:

Berisha, R., „*The Kosovo Exodus Continues*,“ (Institute for War and Peace Reporting, 25. ledna 2000), <http://iwpr.net/report-news/kosovo-exodus-continues> (staženo 13.1.2013).

Hinz, J., „Is the Return of Kosovo Serbs to Their Homes Sustainable?“
<http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/LSEE/PDF%20Files/PhD%20Symposium/Papers/Hinz.pdf> (staženo 30.3.2013)

Khalid, K., „The Return of Refugees and IDPs and Sustainable Peace,“ prezentace přednesená v rámci konference *Coordinating Chaos Conference*, Trudeau Centre for the Study of Peace and Conflict, University of Toronto, 2008,
http://www.brookings.edu/speeches/2008/0210_peace_koser.aspx, staženo dne 26.3.2012.

Seznam zkratek

HPD	Housing and Property Directorate
HPCC	Housing and Property Claims Commission
UÇK	Ushtria Çlirimtare e Kosovës
IDMC	Internal Displacement Monitoring Centre
KFOR	Kosovo Force
KPS	Kosovo Police Service
ORC	Office of Returns and Communities
PISG	Provisional Institutions of Self-Governement
SPARK	Sustainable Partnership for Assistance to Reurns to Kosovo
KPA	Kosovo Property Agency
UNDP	United Nations Development Programme
UN-HABITAT	United Nations Human Settlements Programme
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
UNMIK	United Nations Mission in Kosovo